

UDK: 222.1:263
Pregledni članak
Pripremljen u rujnu 2005.

SUBOTA U PETOKNJIŽJU

Gerhard F. Hasel

SAŽETAK

Subota u Petoknjižju

Nema drugog dijela Biblije koji bi imao takvu širinu, dubinu i visinu ideja, tema i motiva u vezi za subotom kao Petoknjižje. Ono ostaje glavni izvor podataka o podrijetlu, uspostavi, svrsi i značenju sedmog dana, subote. Subota je utemeljena u stvaranju i povezana s izbavljenjem. Ona zastupa odmor od rada i određuje čovjekov odnos prema religiji i društvu. Ona je trajni znak i vječni savez. Ona je povezana sa značenjem vremena. Njezina je priroda sveopća i služi čitavom čovječanstvu. Stalo joj je do bogoslužja kao i do radosti i zadovoljstva. Teme kao što su stvaranje, subota, izbavljenje i posvećenje nerazdvojno su povezane, i s elementom subotnjeg saveza sežu u eshatološku budućnost.

Cilj ovog članka bit će, prvo, pregledati potragu za počecima subote, a onda istražiti subotu stvaranja i subotu prije Sinaja, kod Sinaja i poslije Sinaja. Na kraju, u ovo proučavanje bit će uključeni predmeti subote kao znaka i saveza; tako će završiti ovo proučavanje subote u Petoknjižju.

Ključne riječi: *Subota; Petoknjižje; Sinaj; Stvaranje; Savez*

Potruga za počecima subote

Prije jednog stoljeća potragu za počecima subote¹ potaknulo je otkriće navodnih babilonskih paralela i tako je postala dijelom rasprave Biblija-Babel.² Od 1883. bilo je mnoštvo pokušaja ne bi li se ustanovilo podrijetlo subote izvan Izraela.³

Prema najstarijoj astrološkoj hipotezi, subota je nastala u Babilonu u vezi s astrološkim promatranjima. Neke babilonske menologije otkrile su redovnu pojavu zlih (tabu) dana (*ûmé lemûti*) koji su bili povezani s mjesječevim fazama i padali na 7., 14., 19., 21. i 28. dan u mjesecu. Prema toj hipotezi, subota je potekla od ovih zlih dana.⁴ Drugi stručnjaci, slijedeći babilonski tekst koji akadski pojam *šab/pattu* prepoznaje kao dan punog Mjeseca u mjesecu, smatraju da je subota izvorno bila dan punog Mjeseca u mjesecu. Tek se u kasnijem razdoblju razvila u tjedni dan odmora.⁵ Ove su hipoteze opterećene tako velikim teškoćama da ih mnogi stručnjaci odbacuju.

- 1 Vidi informativna istraživanja u T. J. Meek, "The Sabbath in the Old Testament", *JBL* 33 (1914):201-212; E. G. Kraeling, "The Present Status of the Sabbath Question", *American Journal of Semitic Languages and Literature* 49 (1932-33):218-228; R. North, "The Derivation of Sabbath", *Biblica* 36 (1955):182-201; R. de Vaux, *Ancient Israel: Its and Institutions* (London, 1961), str. 476-479; J. H. Meesters, *Op zoek naarde oorsprong van de sabbat* (Assen, 1966), str. 4-83; C. W. Kiker, *The Sabbath in the Old Testament Cult* (Th.D. disertacija, Southern Baptist Theological seminary, 1968), str. 5-39; W. Rordorf, *Sunday* (Philadelphia, 1968), str. 19-24; N. -E. A. Andreasen, *The Old Testament Sabbath*, SBL Diss. Ser. 7 (Missoula, Mont., 1972), str. 1-16; N. Negretti, *Il Settimo giorno* (Rome, 1973), str. 31-108; G. Robinson, *The Origin and Development of the Old Testament Sabbath* (Hamburg, 1975), str. 6-24.
- 2 F. Delitzsch, *Babel and Bible* (Chicago, 1903), str. 37.38.
- 3 G. Lotz, *Questiones de historia Sabbati libri duo* (Leipzig, 1883), str. 57.58.106. Neki smatraju da je prvi uzeo podrijetlo subote iz babilonskih izvora.
- 4 G. Smith, *Assyrian Discoveries* (London, 1876), str. 12; C. H. W. Johns, *Assyrian Deeds and Documents II* (London, 1901), str. 40.41; *idem*, "The Babylonian Sabbath", *Expository Times* 17 (1905-06):566.567; vidi W. Kornfeld, "Der Sabbath im Alten Testament", *Der Tag des Herrn*, urednik H. Peichl (Beč, 1958), str. 11-21, posebno 18.21; M. Noth, *The History of Israel* (New York, 1958), str. 296; G. von Rad, *Old Testament Theology* (New York, 1962), 1:16, bilješka 3; P. R. Acroyd, *Israel Under Babylon and Persia* (London, 1970), str. 155.
- 5 H. Zimmern, "Sabbath", *ZDMG* 58 (1904):199-202; *idem*, "Nochmals Sabbat", *ZDMG* 58 (1904):458-460; T.
- G. Pinches, "Sapattu, the Babylonian Sabbath", *Proceedings of the Society of Biblical Archaeologists* 26 (1904):51-53.162.153; J. Meinhold, *Sabbat und Woche im Alten Testament* (Göttingen, 1905), str. 5; *idem*, "Die Entstehung des Sabbats", *ZAW* 29 (1909): 81-112; *idem*, "Zur Sabbatfrage", *ZAW* 36 (1916):108-110; *idem*, "Zur Sabbathfrage", *ZAW* 48 (1930):121-138; K. Marti, *Geschichte der israelitischen Religion*, 4. izd. (Strasbourg, 1903), str. 43.44; G. Beer, *Schabbath: Der Mischmattractat "Sabbat"* (Tübingen, 1908), str. 11-21; *idem*, "Sabbat", *Pauly-Wissowa Realencyclopädie/2* (Stuttgart, 1920), cols. 1551-1557; E. Mahler, "Der Sabbat: Seine etymologische und chronologisch-historische Bedeutung", *ZDMG* 62 (1908):33-79, posebno 47-56; Meek, *loc. cit.*; G. Hölscher, *Geschichte der israelitischen und jüdischen Religion* (Giessen, 1922), str. 80; S. Mowinckel, *Le Decalogue* (Paris, 1927), str. 90; A. Lods, *Israel* (New York, 1932), str. 437-440; S. H. Hooke, *The Origins of Early Semitic Ritual* (London, 1938), str. 58.59; O. Procksch, *Theologie des Alten Testaments* (Gütersloh, 1950), str. 544; N. H. Tur-Sinai, "Sabbat und Woche", *Biblica et orientalia* 8 (1951): 14-24, posebno 21 (zapazite kritiku M. Grubera u "The Source of the Biblical Sabbath", *Journal of the Ancient Near Eastern Society of Columbia University* 1 [1969]: 14-20); J. Morgenstern, "Sabbath", *IDB* (New York, 1962), 4:135.136; *idem*, "The Festival of Jeroboam I", *JBL* 83 (1964):111; J. M. Baumgarten, "The Counting of the Sabbath in Ancient Sources", *VT* 16 (1966):277-286; A. Lemaire, "Le Sabbat a l'epoque royale Israelite", *Revue biblique* 80 (1973):161-185; Robinson, *op. cit.*, str. 145.146.171-185.

Prema još jednoj astrološkoj hipotezi, subota je kenitskog podrijetla, upravljana od planeta Saturna i zbog toga neprikladna za rad.⁶ Navodno su Izraelci prihvatili subotu od kenitskih kovača u Mojsijevo doba. Dokaz za kenitski Saturnov dan suviše je slab da bismo preporučili ovu hipotezu.⁷ „Teorija o kenitskom podrijetlu samo je pokušaj objašnjavanja jedne pomoću druge nepoznanice.“⁸

Poljodjelska hipoteza o podrijetlu subote razvijena je na osnovi elementa *hamuštum* u Babilonu, odnosno o navodnom pedeset-dnevnom razdoblju sačinjenom od sedam tjedana plus jedan dan iz kojega je rekonstruiran pentekontadni kalenadar.⁹ Ali za tobožnji ranosemitski pentekontadni kalenadar ne postoji općenito prihvaćen dokaz; čak ne postoji nikakav jasni dokaz koji bi podupro mišljenje da je *hamuštum* bilo razdoblje od pedeset dana.¹⁰

Najpoznatija od socioloških hipoteza drži da je subota nastala prilagodbom sajmišnih dana, koji su se pojavljivali u intervalima od tri, četiri, pet, šest, osam ili deset dana.¹¹ Međutim nema dokaza da su takvi ciklusi sajmenih dana postojali u Izraelu ili među njihovim drevnim susjedima na Bliskom istoku. Neobično je da u kasnijim društvima u kojima je poznat takav ciklus sajmenih dana, nema dokaza za pojavu sedmodnevnog ciklusa sajmenih dana koji se ponavljaju u ciklusu od sedam dana.¹²

-
- 6 U suvremenim znanstvenim radovima prvi je predložio A. Kuenen, *The Religion of Israel* (London, 1874), 1:276; dok je kenitski element dodao B. D. Eerdmans, “Der Sabbath”, *Vom Alten Testament* (Festschrift für K. Marti) (Giessen, 1925), str. 79-83, a podržao K. Budde, “The Sabbath and the Week”, *Journal of Theological Studies* 30 (1928-29): 1-15; *idem*, “Antwort auf Johannes Meinhold’s ‘Zur Sabbathfrage’”, *ZAW* 48 (1930):138-145; L. Köhler, “Der Dekalog”, *Theologische Rundschau* Neue Folge 1 (1929):163-165; W. W. Cannon, “The Weekly Sabbath”, *ZAW* 49 (1931):325-327; H. H. Rowley, “Moses and the Decalogue”, *Bulletin, John Rylands Library* 34 (1951-52):81-118; *idem*, *Worship in Ancient Israel* (Philadelphia, 1967), str. 45.46.90.91; W. H. Schmidt, *Alttestamentlicher Glaube und seine Umwelt* (Neukirchen-Vluyn, 1968), str. 84.
- 7 Vidi kritiku Meestersa, *op. cit.*, str. 53-57; Kiker, *op. cit.*, str. 5-14; De Vaux, *loc. cit.* O hipotezi lunarne faze vidi D. Nielsen, *Die altarabische Mondreligion und die mosaische Überlieferung* (Strassburg, 1904), str. 52-58; J. Hehn, *Siebenzahl und Sabbat bei den Babyloniern und im Alten Testament* (Leipzig, 1907), str. 58-62.112-114; vidi Negretti, *op. cit.*, str. 71-81.
- 8 H. Ringgren, *Israelite Religion* (Philadelphia, 1966), str. 202.
- 9 Razvili H. Lewy i J. Lewy, “The Origin of the Week and the Oldest West Asiatic Calendar”, *Hebrew Union College Annual* 17 (1942-1943):1-152, i podržao J. Morgenstern, *op. cit.*, str. 135-141. Zapazite kritičku reakciju Tur-Sinaija, *op. cit.*, str. 16; K. Balkan, “The Old Assyrian Week”, *Studies in Honor of Benno Landsberger*, urednici H. G. Guterbock i Th. Jacobsen (Chicago, 1965), str. 159-174.
- 10 Među negativnim reakcijama na astrološke i poljoprivredne hipoteze spadaju: Meesters, *op. cit.*, str. 16-57; De Vaux, *loc. cit.*; Kiker, *op. cit.*, str. 31-35; Rordorf, *op. cit.*, str. 23.24; Robinson, *op. cit.*, str. 16.17; B. E. Shafer, “Sabbath”, *IDBSup.* (Nashville, 1976), str. 760; J. B. Segal, “Intercalation and the Hebrew Calendar”, *VT* 7 (1957):250-307; J. A. Brinkman, “Note on Old Assyrian *hamuštum*”, *Journal of Near Eastern Studies* 24 (1965):118-120; B. Z. Wacholder, “Sabbatical Year”, *IDBSup.* (Nashville, 1976), str. 762.
- 11 Uz neke varijacije H. Webster, *Rest Days* (New York, 1916), str. 101-123; M. P. Nilsson, *Primitive Time Reckoning* (Lund, 1920), str. 323-334; M. Weber, *Ancient Judaism* (Glencoe, Ill., 1952), str. 151; E. Jenni, *Die theologische Begründung des Sabbatgebotes im Alten Testament* (Zürich, 1956), str. 12.13.
- 12 Rordorf, *op. cit.*, str. 22; F. Mathys, “Sabbatruhe und Sabbatfest”, *Theologische Zeitschrift* 28 (1972):257; H. -J. Kraus, *Worship in Israel* (Richmond, Va., 1966), str. 82; Robinson, *op. cit.*, str. 12; F. Stolz, “sbt aufhören, ruhen”, *THAT*, 2:869.

Neke novije studije pokušale su objasniti podrijetlo subote u vezi s brojem sedam u mezopotamijskim i/ili ugaritskim tekstovima.¹³ Međutim, nema dokaza da bi periodični redosljed od sedam godina ili sedam dana vodio podrijetlu tjedna koji se ponavlja i/ili subote.¹⁴ Tako nema ni naznake da postoji veza između sedmodjelne strukture i biblijske subote.¹⁵

Potruga za podrijetlom subote, koja je počela prije jednog stoljeća, bila je neuspješna. Nijedna hipoteza ili predložena kombinacija hipoteza nije uspjela dati konačno rješenje potrage za podrijetlom subote.¹⁶ Može se zaključiti da je s gledišta religijsko-historijskog istraživanja subota pripada samo biblijskoj religiji.

Nedavno istraživanje pokazuje dvostruki pomak. Niz stručnjaka usmjerilo je pozornost na biblijske tekstove koji govore o podrijetlu i razvoju subote,¹⁷ a mnogi drugi odlučili su se razmotriti teološki, sociološki i antropološki značaj subote i njezinu važnost za suvremenog čovjeka.¹⁸ Pokušat ćemo istražiti što ulomci iz Petoknjižja¹⁹ svjedoče o podrijetlu, značenju i važnosti subote.

13 Prvi predložio W. A. Heidel, *The Day of Yahweh: A Study of Sacred Days and Ritual Forms in the Ancient Near East* (New York, 1929), str. 438.439, a proširio Kraus, *op. cit.*, str. 81-87; Kornfeld, *loc. cit.*; Kiker, *op. cit.*, str. 50.51.67-131; J. Guillen, "Neuvas aportaciones al estudio del sabbado", *Estudios biblicos* 26 (1967):77-89; *idem*, "Motivation deuteronomica del precepto del Sabat", *Estudios biblicos* 29 (1970):73-99; *idem*, *Motivation deuteronomica del descanso sabatico* (Madrid, 1971), str. 121-144; F. Stolz, "Sabbath, Schopfungswoche und Herbstfest", *Wort und Dienst* 11 (1971): 159-175; Negretti, *op. cit.*, str. 31-91; Lemaire, *loc. cit.*, posebno str. 167-170.

14 Schmidt, *loc. cit.*

15 With Ringgren, *loc. cit.*, i Robinson, *op. cit.*, str. 10, protiv Negrettija, *op. cit.*, str. 33.41-43, i Krausa, *op. cit.*, str. 85-87. Važnu kritiku uputio je i De Vaux, *op. cit.*, str. 478; Meesters, str. 66-80; Andreasen, *op. cit.*, str. 113-121, i G. J. Botterweck, "Der Sabbat in Alten Testamente (II)", *Theologische Quartalschrift* 134 (1954):454.

16 Vidi Meesters, *op. cit.*, str. 1-83; Kiker, *op. cit.*, str. 1-66; Andreasen, *op. cit.*, str. 1-16; Robinson, *op. cit.*, str. 6-24; Shafer, *op. cit.*, str. 760.761.

17 Meesters, *op. cit.*, str. 201; Kiker, *op. cit.*, str. 67-187; Robinson, *op. cit.*, str. 29-313.

18 R. D. Congdon, "Sabbatic Theology" (Th.D. disertacija, Dallas Theological Seminary, 1949); A. J. Heschel, *The Sabbath* (New York, 1951); Jenni, *op. cit.*, str. 3-40; A. Rosenfeld, "The Sabbath in the Space Age", *Tradition* 7 (1964-65):27-33; J. W. Leitch, "Lord Also of the Sabbath", *Scottish Journal of Theology* 19 (1966):426-433; W. Dignath, "Der biblische Ruhetag—Urmodell humaner Daseinsstruktur", *Stimme* 23 (1971):357-360; Mathys, *op. cit.*, str. 241-255; H. W. Wolff, *Anthropology of the Old Testament* (London, 1974), str. 134-142; N.-E. A. Andreasen, "Festival and Freedom: A Study of an Old Testament Theme", *Interpretation* 28 (1974):281-297; C. R. Biggs, "Exposition and Adaptation of the Sabbath Commandment in the OT", *Australian Biblical Review* 23 (1975):15-23.

19 S obzirom na zbnjenost i kontradikciju u novijoj kritici Petoknjižja, koja pretvara u potpunu zbrku tradicionalnu podjelu i datiranje slojeva pripisanih JEDP (vidi, na primjer, R. Rendtorff, "Traditio-Historical Method and the Documentary Hypothesis", *Zapisi s Petog svjetskog kongresa židovskih studija* [Jerusalem, 1969], str. 5-11; *idem*, "The 'Yahwist' as Theologian? The Dilemma of Pentateuchal Criticism", *Journal for the Study of OT* 3 [1977]:2-10; *idem*, *Das überlieferungsgeschichtliche Problem des Pentateuch* [Berlin, 1977]; J. Van Seters, *Abraham in History and Tradition* [New Haven and London, 1975]; *idem*, "The 'Yahwist' as Theologian? A Response", *Journal for the Study of OT* 3 [1977]:15-19; H. H. Schmid, *Der sogenannte Jahwist* [Zurich, 1976]; *idem*, "In Search of New Approaches in Pentateuchal Research", *Journal for the Study of OT* 3 [1977]: 33-42), čini se da je metodološki u redu pokušati subotnje ulomke u Petoknjižju razmatrati redosljedom u kojemu se tekst pojavljuje i povezati one koji naglašavaju određene predmete, okvire ili motive.

Subota i stvaranje

Subota stvaranja javlja se u Postanku 2,1-3, Izlasku 20,8-11 i Izlasku 31,12-17.²⁰ Ovi tekstovi predstavljaju osnovnu biblijsku motivaciju za svetkovanje subote i ukazuju na biblijski pogled na podrijetlo subote. U Izlasku 31,12-17 zapovijed o svetkovanju subote nalazi temeljni razlog u izjavi: „Ta Jahve je za šest dana saznao nebo i zemlju, a sedmoga je dana počinio i odahnuo.“ (Redak 17b – pišćev prijevod.)* U Izlasku 20,8-11 je zapovijed da se uzdrži od posla u subotu također motivirana izričitim spominjanjem stvaranja i božanskog primjera: „Ta i Jahve je šest dana stvarao nebo, zemlju i more i sve što je u njima, a sedmoga je dana počinio. Stoga je Jahve blagoslovio i posvetio dan subotni.“ (Redak 11.) Ovi tekstovi ukazuju na podrijetlo subote pri stvaranju; rječnik za motivaciju nas podsjeća na izvještaj o stvaranju,²¹ posebno na Postanak 2,1-3.

* Svi biblijski navodi u ovom poglavlju potječu iz prijevoda Jerzalemske Biblije, ukoliko nije drukčije označeno.

Subota stvaranja i Postanak 2,1-3. – Postanak 2,1-3 predstavlja zaključak biblijskog izvještaja o stvaranju. Ovi redci nisu „etiološki mit“²² već pažljivo strukturirana književna cjelina.²³ Prvi redak potvrđuje što je dovršeno: „Tako bude dovršeno nebo i zemlja“ (vidi Post 1,1; 2,4; Izl 20,11; 31,17),²⁴ odnosno ukupnost svijeta u njegovog dvojakoj podjeli, zajedno „sa svom svojom vojskom“, odnosno mnoštvom stvorenja u tom dvojakom svijetu.²⁵ Drugi redak povezan je s prvim uobičajenim glagolom „dovršiti“ (*klh*).²⁶ Bog je „sedmoga dana“ dovršio „svoje djelo koje učini“.²⁷ Pojam „sedmi dan“ javlja se još dvaput u ovom ulomku (redci 2b i 31) tako da su sa „sedmim danom“ povezane četiri ideje: (1) Bog je toga dana „dovršio“ svoj stvaralački rad; (2) Bog je toga dana „počinio“ od svega svojeg stvaralačkog rada; (3) Bog je „blagoslovio“ taj dan i (4) Bog ga je „posvetio“.

20 Pitanja književne kritike ili modernističkog pristupa ne trebaju nam predstavljati prepreku. Vidi prethodnu bilješku.

21 H. W. Wolff, „The Day of Rest in the Old Testament“, *Concordia Theological Monthly* 43 (1972): 501; Meesters, *op. cit.*, str. 91-99.

22 Against H. Gunkel, *Genesis*, 8. izd. (Göttingen, 1969), str. 115 i M. Greenberg, „Sabbath“, *Encyclopaedia Judaica* (Jerusalem i New York, 1971-72), 14:558, sa Andreasen, *OT Sabbath*, str. 65, bilj. 1 i Jenni, *op. cit.*, str. 21.

23 C. Westermann, *Genesis* (Neukirchen-Vluyn, 1974), str. 231-233; Andreasen, „Recent Studies of the Old Testament Sabbath: Some Observations“, *ZAW* 86 (1974): 465; a sada posebno Negretti, *op. cit.*, str. 150.151.

24 B. Hartmann, „Himmel und Erde im AT“, *Schweizer Theologische Umschau* 30 (1960):221-224; M. Ottosson, „erets“, *TDOT* (1974), 1:394-397.

25 Vidi Gunkel, *op. cit.*, str. 114; E. A. Speiser, *Genesis, Anchor Bible* (Garden City, N.Y., 1964), str. 7.

26 HALAT, str. 454; G. Gerleman, „*klh* zu Ende sein“, *THAT*, 1:831-833.

27 The New English Bible ima „šesti dan“ i slijedi Septuagintu, Sirijski i Samaritanski rukopis. Unatoč tome hebrejski tekst je dobro očuvan.

Subota stvaranja i tjedna subota. – Jedinstveno trostruko isticanje sedmog dana, s njegova četiri razloga na kraju izvještaja o stvaranju u Postanku, pokazuje da kao što je čovjek kruna stvaranja, tako je sedmi dan, subota,²⁸ konačni cilj stvaranja.²⁹ Ako je to slučaj, onda subota stvaranja nije samo usmjerena na stvaranje i Stvoritelja,³⁰ već je jednako značajna za čovjekovu budućnost, njegov život i bogoštovlje.³¹ Ova dvostruka svrha za prošlost i budućnost čini subotu stvaranja prototipom tjedne subote. G. H. Waterman daje sljedeći sažetak: „Stoga se čini jasnim da su božansko podrijetlo i uspostava subote nastali na početku ljudske povijesti. U to vrijeme je Bog ne samo osigurao božanski primjer za svetkovanje sedmog dana kao dana odmora, već je sedmi dan blagoslovio i odvoji za čovjekov uporabu i korist.“³²

Što znači da je Bog stvaranje „dovršio“ u subotu? Teško je odrediti točan smisao hebrejskog glagola (*klh*). U osnovi *klh* znači „stati, doći kraju“.³³ Oblik korijena uporabljen u Postanku 2,2 ne znači ni „izjaviti dovršenim“,³⁴ niti „doveden do (zadovoljavajućeg) završetka“,³⁵ već izražava pozitivnu misao ostvarenja željenog cilja. Zadaća stvaranja je „potpuna“ i tako dovršena: sedmog dana Bog je svoju zadaću upotpunio i dovršio svojim stvaralačkim djelom.³⁶ Bog se s radošću, užitkom i zadovoljstvom osvrće na svoje dovršeno stvaranje i završen posao, i proglašava ga „vrlo dobrim“ (Post 1,31). Bog je ovdje postavio uzorak za svoje stvaranje. On je stvorio svijet u šest dana tako da je bio dovršen i završen sedmog dana, kako bi čovjek tijekom šest radnih dana u tjednu obavio svoj posao i zadovoljio svrhu ovog stvaranja pa sedmog dana, u subotu, slijedio primjer odmora svojega Stvoritelja. Ako slijedi Stvoriteljev primjer, i on se može s radošću, užitkom i zadovoljstvom osvrnuti na svoj obavljen posao. Na ovaj način čovjek se može radovati³⁷ ne samo onome što je Bog stvorio, već i svojem odgovornom upravljanju, a ne izrabljivanjem stvorenoga (Post 1,28).

28 Premda se imenica „subota“ ne pojavljuje u Postanku, *communis opinio* je ono na što se misli.

29 Jenni, *op. cit.*, str. 25; W. Zimmerli, *1. Mose 1–11: Die Urgeschichte*, 3. izd. (Zurich, 1967), str. 103; N. Füglistner, *Gottesdienst am Menschen: Zum Kultverständnis des Alten Testaments* (Salzburg, 1973), str. 9; O. Loretz, *Schöpfung und Mythos* (Stuttgart, 1968), str. 70, formulira odlučno: „Cilj cjelokupnog stvaranja i čovjeka je Božja subota. Stvaranje svijeta doseže svoju cjelovitost samo zahvaljujući suboti, sedmom danu.“

30 Andreasen, *OT Sabbath*, str. 194, potvrđuje s drugima (G. von Rad, M. Noth, W. H. Schmidt) da Postanak 2,1-3 uopće „nije zaokupljen s uspostavljanjem subote, već samo s Božjim odmorom ... Ona [subota stvaranja] objašnjava božanski *otiositas* kao sedmi dan stvaranja.“ Ovu prosudbu sam tekst ne podupire. Vrijedi zapaziti da je ovo jednostrano naglašavanje donekle ispravljeno u njegovom novijem članku „Recent Studies of the Old Testament Sabbath: Some Observations“, *ZAW* 86 (1974):466, 467.

31 K. Elliger, „Sinn und Ursprung der priesterlichen Geschichtserzählung“, *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 49 (1952):122; Westermann, *op. cit.*, str. 236; H. Riesenfeld, *The Gospel Tradition* (Philadelphia, 1970), str. 112, 113; Füglistner, *op. cit.*, str. 9-11; M. F. Unger, „The Significance of the Sabbath“, *Bibliotheca Sacra* 123 (1966):53-55; i drugi.

32 G. H. Waterman, „Sabbath“, *The Zondervan Pictorial Encyclopedia of the Bible* (Grand Rapids, Mich., 1975), 5:183.

33 *HALAT*, str. 454; *CHAL*, str. 158; *KB*, str. 437.

34 Vidi E. König, *Die Genesis*, 3. izd. (Gütersloh, 1925), str. 163; A. Heidel, *The Babylonian Genesis*, 2. izd. (Chicago, 1963), str. 127, bilj. 118.

35 Speiser, *op. cit.*, str. 8.

36 Gerleman, *op. cit.*, col. 832.

37 Riesenfeld, *loc. cit.*; Andreasen, „Recent Studies“, str. 466.

Subota stvaranja i subotnji odmor. – Misao da se Bog „odmarao“ sedmog dana javlja se u Postanku 2,2.3, Izlasku 31,17 i Izlasku 20,11. Ovaj posljednji tekst koristi hebrejski glagol *nwh*, „odmarati, uzeti odmor“³⁸ dok raniji tekstovi koriste glagol *šbt*, „prestati (raditi), stati (s poslom), počiniti“.³⁹ Često se raspravljalo o odnosu između ova dva izraza,⁴⁰ ali trebamo biti oprezni da razliku ne naglašavamo toliko da negiram o povezanost između Postanka 2,1-3 i Izlaska 20,8-11.⁴¹ Ne samo što je motiv božanskog odmora zajednički ovima trima tekstovima koji se odnose na subotu stvaranja, već izrazi „sedmi dan“ (Post 2,1-3), „blagoslovi“ (Post 2,3; Izl 20,11), „posveti“ (Post 2,3; Izl 20,11; vidi Izl 31,14), „učini“ (Post 2,2.3; Izl 20,9.10; 31,14.15; vidi Izl 35,2; Pn 5,13.14) i „djela“ (Post 2,2-4; Izl 20,9.10; 31,14.15) stvarno usko povezuju ove tekstove. Postanak 2,2.3 sadrži rječnik koji pripada subotnjim tekstovima iz Petoknjžja,⁴² tako da se došlo do zaključka kako je sedmi dan subote stvaranja „utemeljen u isto vrijeme kao čovjekov dan odmora“.⁴³ Razlog činjenici da imenica „subota“ nije prisutna u Postanku 2,1-3 i da nema izričite zapovijedi da se ona svetkuje, može biti jedna od namjera u Postanku 2,1-3 – naime da se iznese božanski Uzor čiji primjer čovjek treba slijediti (vidi Izl 20,11; 31,17).

O podrijetlu glagola *šābat*, „prestati (raditi), stati (s radom), počiniti“, kao i imenice *šābbat*, naširoko se raspravlja.⁴⁴ Misli se da ove riječi potječu iz arapskog *sabata*, „odsjeći, prekinuti; počiniti“⁴⁵ ili iz arapskog korijena *šbb*, „rasti, povećavati se, biti velik“⁴⁶ ili akadskog *šab*/

38 CHAL, str. 231, KB, str. 601, HAD, str. 172.

39 CHAL, str. 360, KB, str. 946, HAD, str. 277.

40 Budde, *Die biblische Urgeschichte* (Giessen, 1883), str. 494.495; Jenni, *op. cit.*, str. 19-21; W. H. Schmidt, *Die Schöpfungsgeschichte der Priesterschrift* (Neukirchen-Vluyn, 1964), str. 72.

41 G.-von Rad, *Die Priesterschrift im Hexateuch literarisch untersucht und theologisch gewertet* (Stuttgart, 1934), str. 168.169; M. Noth, *Überlieferungsgeschichte des Pentateuch* (Stuttgart, 1948), str. 261.262; Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, str. 157; E. Nielsen, *Die zehn Gebote* (Kopenhagen, 1965), str. 37.38; Negretti, *op. cit.*, str. 155-162.

42 Ovo posebno naglašava Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, str. 157.

43 W. Bienert, *Die Arbeit nach der Lehre der Bibel*, 2. izd. (Stuttgart, 1956), str. 25; vidi Waterman, *loc. cit.*; W. Zimmerli, *Grundriss der alttestamentlichen Theologie* (Stuttgart, 1972), str. 26: „... ali u ovom Božjem počivanju očito je uspostavljena subota.“

44 Među vodećim studijama su: H. Hirschfeld, „Remarks on the Etymology of Sabbath“, *Journal of the Royal Asiatic Society* 28 (1896):353-359; P. Jensen, „Assyrio-hebraica“, *Zeitschrift für Assyriologie* 4 (1889):274-278; Meinhold, *Sabbat und Woche*, str. 12.13; D. Nielsen, *op. cit.*, str. 51-69; Hehn, *op. cit.*, str. 91-106; Beer, *Schabbath*, str. 11-21; Mahler, *loc. cit.*: S. Langdon, „The Derivation of šabattu and other notes“, *ZDMG* 62 (1908):29-32; Meek, *op. cit.*, str. 204; B. Landsberger, *Der kultische Kalender der Babylonier und Assyrer* (Leipzig, 1915), str. 132-134; North, *op. cit.*, str. 184-193; G. Yamashiro, „A Study of the Hebrew Word Sabbath in Biblical and Talmudic Literatures“ (Ph.D. disertacija, Harvard University, 1955); De Vaux, *op. cit.*, str. 475.476; Meesters, *op. cit.*, str. 6-16; Kiker, *op. cit.*, str. 40-53; Andreasen, *OT Sabbath*, str. 100-106; Negretti, *op. cit.*, str. 94-97; Lemaire, *op. cit.*, str. 172-174.

45 Vidi D. Nielsen, *op. cit.*, str. 51.67.69; vidi H. Wehr, *Arabisches Wörterbuch*, 4. izd. (Wiesbaden, 1968), str. 365. Za kritičku reakciju vidi Meesters, *op. cit.*, str. 6-8; Andreasen, *OT Sabbath*, str. 100.101; Negretti, *op. cit.*, str. 94.95; Robinson, *op. cit.*, str. 184.

46 H. Gazelles, *Etudes sur le Code de L'Alliance* (Paris, 1946), str. 93; Lemaire, *op. cit.*, str. 173.174.

pattu,⁴⁷ čijem je točno značenje također upitno,⁴⁸ ili od riječi *šb*, „sedam“, preko akadskog.⁴⁹ Ovi su se pokušaji pokazali besplodnima i ostaju neuvjerljivi jer nisu potkrijepljeni filološkim obzirima prema usporednim semitskim tekstovima, a nedostaje im potpora od uporabe oblika hebrejskog korijena *šbt* u Starom zavjetu.

Zasad za korijen *šbt* u hebrejskom nema dokaza, osim u punskom.⁵⁰ Glagol *šbt*, „prestati (raditi), stati (s radom), počiniti“, i imenica *šābbat*, čini se da u hebrejskom imaju isti korijen. Neki stručnjaci izvode ovu imenicu iz glagola,⁵¹ dok drugi izvode glagol iz imenice.⁵² Čini se da nema uvjerljivog dokaza ni za jedno od ova dva mišljenja. Pitanje točnog odnosa imenice prema glagolu i obrnuto nije riješeno. Pa ipak, jezički je moguće da obje riječi potječu iz istog korijena.⁵³ Na osnovi starozavjetnog konteksta može se smatrati da su glagol *šābat* i imenica *šābbat* srodni od početka (Izl 19,20.30).⁵⁴

Ideja da se glagol *šābat*, „prestati (raditi), stati (s radom), počiniti“, primijeni na Boga kad je dovršio stvaranje (Post 2,3; vidi Izl 31,17) izražava misao da je prestao svojom stvaralačkom aktivnošću i zato počinuo. Ovaj prestanak i počivanje od strane Boga teško da se može objasniti kao etiologija⁵⁵ ili božanski odmor (*otiositas*) od teškog rada, kao što je to slučaj u poganskim mitologijama,⁵⁶ ali može kao nešto što je povezano s čovjekom. Stvaranje se događa u okviru vremena u koje spadaju radni dani i dan odmora. Ovaj posljednji je „sedmi dan“, subota. Božji prestanak rada, Njegovo odmaranje sedmog dana nije potrebno zato što se umorio ili iscrpio (vidi Izl 40,28) već zato što je On Primjer čovjeku. Čovjek je „slika Boga“ (Post 1,26-28) i njegov ga Primjer uči kako da se ponaša u korištenju vremenskog razdoblja (vidi Izl 31,17; 16,23-26; 20,8-11).

47 Jensen, *loc. cit.*; Langdon, *op. cit.*, str. 30; vidi Landsberger, *op. cit.*, str. 132.133; i mnogi drugi.

48 Vidi Zimmern, „Sabbath“, str. 202; North, *op. cit.*, str. 189-193; *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, 5:25.

49 Vidi Hirschfeld, *op. cit.*, str. 355-359; Hehn, „Zur Sabbatfrage“, *Biblische Zeitschrift* 14 (1917):210-213; *idem*, *Siebenezahl*, str. 30; Landsberger, *op. cit.*, str. 134.

50 Vidi J. Friedrich i W. Kollig, *Phonizisch-Punische Grammatik*, 2. izd. (Rome, 1970), str. 68, dio 146.

51 Hirschfeld, *op. cit.*, str. 355-359; J. Barth, *Die Nominalbildung in den semitischen Sprachen* (Leipzig, 1894), str. 24.145; F. Bohn, *Der Sabbat im AT und im altjüdischen religiösen Aberglauben* (Gütersloh, 1903), str. 2.3; A. Bentzen, *Den israelitske Sabbats Oprindelse og Historie indtil Jerusalems Erobring aar 70 E. Kr.* (Kopenhagen, 1923), str. 10.11; North, *op. cit.*, str. 185-187; E. Kutsch, „Sabbat“, *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, 3. izd. (Stuttgart: Kohlhammer, 1956), vol. V., col. 1259; De Vaux, *op. cit.*, str. 475.476; B. S. Childs, *The Book of Exodus* (Philadelphia, 1974), str. 413.

52 Nedavno posebno žestoko North, *op. cit.*, str. 182-201, a nešto poduže Kiker, *op. cit.*, str. 42.43.

53 Kiker, *op. cit.*, str. 44-53, iznio je hipotezu o zajedničkom hebrejskom biliteralnom korijenu *šb* od kojeg je izvedena imenica i glagol kao i riječ *šb*, „sedam“, tako da su prestanak rada, odmor sedmog dana i subota tijesno povezani. Je li hipoteza o biliteralnom korijenu bolja od prijedloga trilateralnog korijena *šbt* s riječju *šb*, „sedam“, izvedene iz drugog korijena, otvoreno je za raspravu. Izgleda da više toga ide u prilog hipotezi o zajedničkom trilateralnom korijenu.

54 Noth, *Exodus* (Philadelphia, 1962), str. 136.

55 Vidi bilješku 23.

56 Schmidt, *Schöpfungsgeschichte*, str. 158.159, objašnjava da je ovo „mitsko mišljenje“ preuzeto iz Postanka 2,2 ali primijenjeno na subotu. Vidi također Westermann, *op. cit.*, str. 125 i W. G. Lambert, „A New Look at the Babylonian Background of Genesis“, *Journal of Theological Studies* 16 (1965):297. Andreasen, *OT Sabbath*, str. 186, slijedi ove prijedloge, tvrdeći da je Postanak 2,1-3 „razumio *otiositas* jednostavno kao subotu, prvu subotu“.

Subotnja zapovijed u Izlasku 20 uz to potvrđuje da je Bog „počinuo“ u sedmi dan, i koristi hebrejsku riječ *nuah* (redak 11; vidi Pnz 5,14), dok Izlazak 31,17 i Postanak 2,3 koriste glagol *šābat*. U subotnjim tekstovima hebrejski glagol *nuah* znači „odmoriti se, počinuti“⁵⁷ i, zajedno s mišlju da se Bog u Izlasku 31,17 „osvježio“ (*npš*),⁵⁸ predstavlja dio subotnjeg rječnika koji izražava Božje najprisnije poistovjećivanje s čovjekom. Bog počiva sedmog dana tjedna stvaranja da bi osigurao dan za susret u miru s krunom stvaranja, čovjekom, stvorenim na Njegovu sliku. Ova tri teksta (Post 2,1-3; Izl 20,11; 31,17) koji govore o suboti stvaranja, tvrde da više nema stvaranja svijeta, jer Bog sedmog dana počinu od djela stvaranja; dan počinka nasprama danima stvaranja. Oni povezuju Božje počivanje s uspostavom subote. Tjedna subota crpi „svoj legitimitet u prvobitnoj suboti (prasuboti) stvaranja“.⁵⁹ Počivanjem subotom čovjek sudjeluje u Božjem počinku, sastajući se sa svojim Stvoriteljem.

Subota stvaranja i subotnji blagoslov. – Postanak 2,3 potvrđuje da je Bog „blagoslovio“ (*brk*)⁶⁰ sedmi dan kao što je dan ranije blagoslovio životinje i čovjeka (Post 1,22.28). Blagoslov subote o kojemu je riječ u Izlasku 20,11 povezuje subotu stvaranja s tjednom subotom.

Što znači da je sedmi dan, subota, blagoslovljen? Kada je subjekt Bog, „blagoslov“ uglavnom znači da su „čovjek i stvari prožeti snagom plodnosti i blagostanja, on daje život, sreću i uspjeh“.⁶¹ Kad je riječ o sedmom danu, to znači da je ovaj dan „Stvoriteljev dar čovjeku“,⁶² ispunjen blagoslovom koji nema nijedan drugi dan. „Blagoslov“ osigurava ovom danu odmora dar koji ga ispunjava silom. Ona čini ovaj dan odmora plodnim i vitalnim za čovjekov život.⁶³ Sedmi dan s ovim blagoslovom prima blagotvornu i oživljavajuću silu koja je obogaćuje i ispunjava čovjekov život. Kao takva, subota je u tjednom ciklusu izvor neusporedive koristi za čovjeka.

Subota stvaranja i subotnja svetost. – Postanak 2,3 potvrđuje da je Stvoritelj „posvetio“ sedmi dan, „proglasi ga svetim“ (Šarić). Na ovome mjestu i u subotnjoj zapovijedi (Izl 20,11)

57 F. Stolz, „*nu'h* ruhen“, *THAT*, 2:43.44. Vidi Jenni, *op. cit.*, str. 20 i A. R. Hulst, „Bemerkungen zum Sabbathgebot“, *Studia Biblica et Semitica: Theodoro Christiano Vriezen* (Wageningen, 1966), str. 162.163, koji pak nastoji odrediti da li Postanak 2,2.3 dolazi prije Izlaska 20,11 ili Izlazak 20,11 prije Ponovljenog zakona 5,11. O temi odmora vidi G. von Rad, „There Remains Still a Rest for the People of God: An Investigation of a Biblical Conception“, *The Problem of the Hexateuch and Other Essays* (New York, 1966), str. 94-102, naročito 100-102.

58 Glagol *npš*, „ispustiti zrak“ ili „odahnuti, osvježiti se“ (*CHAL*, str. 242), upotrijebljen je samo u Starom zavjetu u Izlasku 23,12; 31,17; 2. Samuelovoj 16,14. O *npš* vidi Jenni, *op. cit.*, str. 20.21. Wolff, „Day of Rest“, str. 501; *idem*, *Anthropology of the OT*, str. 138, ustvrdio je da je Bog *morao* počinuti jer se umorio od stvaranja. To se protivi kontekstu Izlaska 31,17 i temi Božjeg počivanja u Starom zavjetu.

59 Jenni, *op. cit.*, str. 23.

60 Vidi G. Wehmeier, *Der Segen im Alten Testament* (Basel, 1970); C. A. Keller i G. Wehmeier, „*brk* segnen“, *THAT*, 1:353-376; J. Scharbert, „*brk*“, *TWAT* (Stuttgart, 1972), 1:827-841.

61 Keller i Wehmeier, *op. cit.*, col. 362.

62 Westermann, *op. cit.*, str. 237.

63 F. Horst, *Gottes Recht* (München, 1961), str. 198, 199; Scharbert, *loc. cit.*; Wehmeier, *op. cit.*, str. 134; Keller i Wehmeier, *op. cit.*, col. 369; i sljedeći komentari na Postanak: Gunkel, *op. cit.*, str. 115; S. R. Driver, *The Book of Genesis*, 14. izd. (London, 1943), str. 18; J. Skinner, *Genesis*, 2. izd. (Edinburgh, 1930), str. 38; König, *op. cit.*, str. 168; C. A. Simpson, „The Book of Genesis“, *The Interpreter's Bible*, vol. 1, str. 490; O. Procksch, *Die Genesis* (Leipzig, 1913), str. 451; Westermann, *op. cit.*, str. 237.

hebrejski tekst rabi glagol *qidāš* (piel)⁶⁴ iz korijena *qdš*, „svet“.⁶⁵ U biti misao je da je Bog načinio sedmi dan „svetim“ time što ga je stavio u stanje svetosti. Pošto je elementarnije značenje hebrejske ideje „svet“ i „svetost“ „odvajanje“,⁶⁶ značenje svetosti sedmog dana potvrđeno u Postanku 2,3 i Izlasku 20,11 pokazuje da je upravo sedmi dan onaj koji je Bog odvojio od ostalih dana. Odvajanje sedmog dana od šest radnih dana Stvoritelj je poklon cijelom čovječanstvu. Treba naglasiti da je Bog, a ne čovjek, odvojio ovaj sedmi dan. Sedmi dan je Božji dan za čitav ljudski rod, a ne samo Njegov dan za Izrael.

Upravo zato što je Bog odvojio sedmi od šest dana i što mu je dodijelio svetost,⁶⁷ subota je označena kao „sveta subota“ (Izl 16,23; 31,14.15; 35,2; vidi Iz 58,13). Svetost subote ne potječe od toga što je čovjek drži, nego je Božji čin.

Čovjeku je naredeno da drži subotu „svetom“ (Izl 20,8; Pnz 5,12)⁶⁸ time što će se uzdržati od posla (Izl 20,10; Pnz 5,14).⁶⁹ Izričita napomena da ne „oskvrni“ (*hl, hll*)⁷⁰ subotu (Izl 31,14 i drugi)⁷¹ dopuna je zapovijedi da je drži svetom.

Petoknjižje sadrži niz posebnih uputa o poslovima koji su subotom zabranjeni. Izlazak 16,23 zabranjuje kuhanje i pečenje subotom, što pokazuje da i žene trebaju počiniti od svakidašnjih poslova. Izlazak 34,21 propisuje subotnji počinak i u vrijeme oranja i žetve, pokazujući da se subota ne svetkuje samo u vrijeme uobičajenih aktivnosti. Izlazak 35,3 naređuje da se ne pali vatra, a Brojevi 15,32 zabranjuje skupljanje drva. Ove specifične zabrane pokazuju širinu svetkovanja subote. Pa ipak, svećenici oskvrnjuju subotu kad bez prekida postavljaju kruhove/pogače (Lev 24,8) i prinose dodatne žrtve (Broj 28,9).

Ukratko, Stvoritelj je posvetio sedmi dan odvajajući ga od šest radnih dana i tako za sva vremena osigurao poklon cijelom čovječanstvu. Onaj tko svetkuje sedmi dan slijedi originalni uzorak Primjera (Post 2,3) i toga se dana odmora sastaje s Njim. On priznaje svojega Boga Stvoriteljem, prihvaća Njegov dar i sudjeluje u Božjem odmoru. Subota je „stalni podsjetnik na Stvoritelja, [i] podrijetlo i svrhu stvaranja. ... Svaka subota, onima koji su pod [Božjom] kraljevskom upravom, pruža iznova slobodu [od borbe za opstanak] koja pripada Božjoj djeci; premda isprva u ograničenoj mjeri, ona je dana s obnovljenim obećanjem potpunog ispunjenja.“⁷²

64 KB, str. 825; CHAL, str. 313.

65 Vidi N. H. Snaith, *The Distinctive Ideas of the Old Testament* (Philadelphia, 1946), str. 24-55; H.-P. Müller, „*qdš* heilig“ *THAT*, 2:589-609.

66 W. W. Graf von Baudissin, *Studien zur semitischen Religionsgeschichte* (Giessen, 1878), 2:20; Snaith, *op. cit.*, str. 35-37; J. Muilenburg, „Holiness“, *IDB*, 2:617.

67 Westermann, *op. cit.*, str. 236.

68 Vidi Jer 17,22.24.27; Ez 20,20; 44,24; Neh 13,22.

69 Vidi Izl 16,23; Iz. 58,13; Jer 17,22.24; Neh 13,15-22.

70 F. Maass, „*hll* pi. entweihen“, *THAT*, 1:571-575, naročito 573.

71 Iz 56,2.6; Ez 20,13.16.21.24; 22,8; 23,38; Neh 13,17.18.

72 W. Vischer, „Nehemia, der Sonderbeauftragte und Statthalter des Königs“, *Probleme biblischer Theologie: Gerhard von Rad zum 70. Geburtstag* (München, 1971), str. 609.

Subota i mana

Dar mane je prilika za obnavljanje većeg dara, subote. Imenica „subota“ (*šābbat*) pojavljuje se nenajavljeno prvi put u Bibliji u Izlasku 16,25 u vezi s izvještajem o čudu s manom.⁷³ Ispravno je istaknuto da se subota pojavljuje prije dolaska Izraela pod Sinaj,⁷⁴ odnosno da se subota svetkovala prije nego što je u Dekalogu njezino svetkovanje formalno zapovijedeno.⁷⁵

Okvir za pojavu subote za vrijeme Izraelova putovanja pustinjom jest mrmljanje cijele izraelske zajednice (Izl 16,1-3).⁷⁶ Bog je objavio Mojsiju da će kruh dažditi s neba; svakoga od prvih pet dana treba skupljati određeni dio, ali šestog dana „bit će dvaput onoliko koliko su skupljali za svaki dan“ (redak 5).

Sukladno ovoj uputi „šestoga dana nakupiše dvostruku količinu hrane“ (redak 22). Mojsije je narodu objasnio: „Ovo je zapovijed Jahvina: Sutra je dan potpunog odmora [*šābbatōn*],⁷⁷ subota posvećena [*šābbat-gōdeš*] Jahvi. Ispecite što želite peći; skuhaite što želite kuhati. Sve što vam preteče ostavite za sutra.“ (Redak 23.) Sutradan, u subotu, „Mojsije zapovjedi: ‘Jedite to danas; jer je danas Gospodnja subota [*šābbat*]! Danas ne ćete ništa naći na polju. Skupljajte šest dana! Sedmi je dan subota [*šābbat*]. Taj dan nema ništa.’“ (Redci 25.26 – Šarić.)

Neki koji nisu vjerovali izišli su u subotu da skupljaju manu (redak 27). Ništa nisu našli. Bog ih je ukorio govoreći Mojsiju: „Dokle ćete odbijati da se pokorite mojim zapovijedima i mojim zakonima?“ (Redak 28.) Zatim dolazi objašnjenje da su subotu primili od Jahve (redak 29a), te slijedi izričiti nalog: „Neka svatko stoji gdje jest; neka nitko u sedmi dan ne izlazi iz svoga stana.“ (Redak 29b.) Izvještaj završava riječima: „Tako se sedmoga dana narod odmarao [*šābbat*].“ (Redak 30.)

Očit je didaktički karakter cijelog ovog izvještaja. Naraštaj u pustinji trebao je naučiti da počine u sedmi dan (redak 30). Učili su da budu poslušni svojemu Gospodinu, da vrše Njegove „zapovijedi“ (*mišwōt*) i „zakone“ [*tôrōt*]. Daje li to naslutiti da su poznavali „zakone i zapovijedi“ još prije Sinaja? Je li se znalo za subotnju zapovijed prije Sinaja? Sadašnji glagolski oblik u Izlasku 16 čini se da ukazuje u tom pravcu.⁷⁸ Ako je to slučaj, onda nije ništa otkriveno od

73 Meesters, *op. cit.*, str. 115-118 iznio je o Izlasku 16,23-30 rasprave iz niza perspektiva; Andraesen, *OT Sabbath*, str. 67-69.129.130; Negretti, *op. cit.*, str. 173-224.

74 Jenni, *op. cit.*, str. 20.

75 Stručnjaci kritike koji su se bavili teorijom podjele izvora (vidi dugačak popis kod Negrettija, *op. cit.*, str. 174, bilj. 47) nikad nisu uspjeli točno podijeliti poglavlja u izvorima (Childs, *op. cit.*, str. 274). Postoje noviji pokušaji da se objasni oblik prezenta u Izlasku 16 bez pribjegavanja književnoj kritici (vidi B. Jacob, *Das Zweite Buch der Tora* [Jerusalem, n. a.], str. 647 i dalje.; U. Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus* [Jerusalem, 1967]; E. Galbiati, *La Struttura letteraria dell' Esodo* [Milan, 1956]), koji bi mogao biti plodniji. Čak i književni kritičari sada ističu da se u Izlasku 16 nalaze rani elementi (B. J. Malina, *The Palestinian Manna Tradition* [Leiden, 1968], str. 3-41), ali o tome što je rano ne postoji sporazum.

76 Motiv prigovaranja ispitao je G. W. Coats u *Rebellion in the Wilderness* (Nashville, 1968).

77 Imenica *šabbaātōn* znači „subotnja svečanost“ (P. Joüon, *Grammaire de l'Hébreu biblique*, 2. izd. [Rome, 1947], str. 808; CHAL, str. 360; KB, str. 948) ovdje i u Izlasku 31,15 i Levitskom zakoniku 23,24 i 39, ali sa šnat „godina odmora“ (Lev 25,5 – Šarić), a u frazi *šabbaāt šabbaātōn* znači „posebno svečana subota“ (Izl 35,2; Lev 23,3; 25,4) koja može biti Dan pomirenja (Lev 16,31; 23,32). Kako je upotrijebljena u Izlasku 16,23 u vezi sa *šabbaāt qōdeš*, „sveta subota“, čini se da na neki način intenzivira ili kvalificira „subotu“ (Meesters, *op. cit.*, str. 116; K. Elliger, *Leviticus* [Tübingen, 1966], str. 305.306; Negretti, *op. cit.*, str. 270-272).

78 Childs, *op. cit.*, str. 290: „Pisac podrazumijeva postojanje subote.”

podrijetlu takvog božanskog zakona ili upute. Pretpostavljalo se da postoji.⁷⁹ Možemo zaključiti da subota „nije uvedena prvi put u pustinji Sin, gdje je nađena mana. I ovdje je objavljeno nešto što je već postojalo“.⁸⁰

Izvjestaj o mani ispunjen je subotnjom terminologijom i teologijom. Već smo primijetili da se po prvi put pojavljuju imenice *šābbat*, „subota“, i *šābbatōn*, „sveta subota“ (Izl 16,23 Šarić).⁸¹ Riječ „subota“ dobiva pridjev *gōdeš*, „sveta“ (redak 23). U dvadeset šestom retku se po prvi put „sedmi dan“ označava kao subota. Sve je to dio subotnjeg podučavanja.⁸² Trostruko ponavljanje fraze „šesti dan“ (redci 5,22.29) i četverostruko ponavljanje „sedmog dana“ (redci 26.27.29.30) i riječi „subota“ (redci 23.25.26.20) otkrivaju dodatni vid zaokupljenosti subotnjom ideologijom.

Glavne ideje o suboti u Izlasku 16 mogle bi se sažeti ovako: (1) „šesti dan“ priprema za subotu (redci 5,22.29). Toga dana skupljena je dvostruka količina hrane (redci 5,22) tako da sedmog dana nitko ne mora izlaziti iz svojega doma (redak 29). (2) Subota je dan koji slijedi poslije šestog dana. „Onda šestoga dana nakupiše dvostruku količinu hrane.“ „Sutra je dan potpunog odmora, subota Jahvi posvećena.“ (Redci 22.23.) „Sedmi dan“ je subota (redak 26). (3) Svetkovanje subote propisano je božanskom zapovijedi (redak 28). (4) Subota je „sveta“ (redak 23; vidi Post 2,2.3; Izl 20,11). (5) Subota je dan „odmora“ (redci 23.29.30). Odmor znači uzdržavanje od posla. U ovom slučaju znači uzdržavanje od skupljanja hrane, od namicanja sredstava za uzdržavanje. Bog se izobilno pobrinuo za uzdržavanje života. Naredba da subotom ostanu u kući u retku 29 kontekstualno nema nikakve veze s „mjesečevim fazama“,⁸³ već je dana sa ciljem da naraštaj u pustinji spriječi da skuplja manu (redci 27-29). Do izražaja dolazi vjerski („svet“) i humanitarni („odmor“) interes. (6) Subota je „subota u čast Jahve“ (*šabbātōn*),⁸⁴ a ne dan tabua, posta i tugovanja. Ona je više „svečanost“,⁸⁵ dan u koji nitko ne smije biti gladan. Izrael treba jesti „jer je danas Gospodnja subota“ (redak 25 – Šarić). Subota je Božji naročiti dan i cilj joj je da donese radost, sreću i zadovoljstvo onome tko je svetkuje. (7) Subota je ispit čovjekova odnosa s Bogom. Neki Izraelci su „zbog nevjerstva ili radoznalosti“⁸⁶ izišli da skupljaju manu (redci 25-27). Zbog toga se čuo Božji ukor: „Dokle ćete odbijati da se pokorite mojim zapovijedima i mojim zakonima?“ (Redak 28.) Odbijanje da se svetkuje sedmi dan, subota, znači neposluh vršenja Božje volje izražene u Njegovim zapovijedima i zakonima. Subota predstavlja ispit poslušnosti i vjere.⁸⁷ Bog od onih koji su mu vjerni zahtijeva poseban način života.⁸⁸

79 Ovo je slučaj s gledišta pisca. Suvremene teorije kritike traže potpuno drukčija objašnjenja. Vidi najnovije Negretti, *op. cit.*, str. 173-224 i Robinson, *op. cit.*, str. 270-275.

80 M. Buber, *Moses: The Revelation and the Covenant* (New York, 1958), str. 80.

81 Vidi bilješku 78.

82 Negretti, *op. cit.*, str. 196.197, govori o najavi subote.

83 Protiv onih koji pokušavaju povezati zabrane s astrološkim hipotezama vidi bilješke 4.6-9.

84 Vidi bilješku 78.

85 Childs, *op. cit.*, str. 290.

86 Noth, *Exodus*, str. 136.

87 C. F. Keil i F. Delitzsch, *The Pentateuch* (Grand Rapids, Mich., 1952), 2:69.

88 Za diskusiju je treba li ovo vidjeti kao „restriktivnu stranu dana kojeg je Bog odvojio“. (Childs, *op. cit.*, str. 290.)

Izlazak 16 sadrži ključne elemente o podrijetlu, svrsi, funkciji i značenju subote. Ovo poglavlje pokazuje da je subota kao ustanova bila poznata prije davanja zakona na Sinaju i prije dolaska u Sinsku pustinju, kako to pokazuje događaj opisan u Izlasku 16 i božanski protest zbog neposlušnosti naroda.

Subota i Dekalog

Sada se obraćamo subotnoj zapovijedi iz Dekaloga u Izlasku 20 i Ponovljenom zakonu 5. U raspravu o subotnoj zapovijedi u Dekalogu uključen je prvo kratak pregled glavnih trendova u nedavnim proučavanjima samog Dekaloga,⁸⁹ pošto su ovi trendovi utjecali na raspravu o tumačenju i značenju subotne zapovijedi.

Pregled trendova. – Najnovijim kritički obojenim studijama Dekaloga prevladavaju kritika forme koju je za starozavjetne zakone uveo A. Alt,⁹⁰ tvrdio je da je kazuistički/etički zakon proizašao iz svjetovne pravde i apodiktičkog zakona u religioznom okruženju. Njegova gledišta prevladavala su ovim područjem dva desetljeća dok ih G. Mendenhall svojom tezom da postoji sličnost oblika između Dekaloga i hetitskih državnih ugovora nije dopunio, proširio i modificirao.⁹¹ To je poboljšano nizom studija.⁹² Protivljenje navodnom paralelizmu je i dalje snažno, uz oštre argumente.⁹³ Posljednje desetljeće kritičke studije pokušalo je modificirati oštru razliku između apodiktičkog i kazuističkog zakona i počelo tvrditi da je mudrost klana izvor zakona zabrane.⁹⁴

89 Postoje brojne diskusije s kritičkim prizvukom. Sljedeće studije daju pregled ovih nastojanja: Kohler, *op. cit.*, str. 161-184; Rowley, "Moses and the Decalogue," str. 81-118; J. J. Stamm, "Dreissig Jahre Dekalogforschung," *Theologische Rundschau* Neue Folge 27 (1961):189-239, 281-305; A. S. Kapelrud, "Some Recent Points of View on the Time and Origin of the Decalogue," *Studia Theologica* 18 (1964):81-90; J. P. Hyatt, "Moses and the Ethical Decalogue," *Encounter* 26 (1965):199-206; A. Jepsen, "Beitrage zur Auslegung und Geschichte des Dekalogs," *ZAW* 79 (1967):277-304; J. J. Stamm i M. E. Andrew, *The Ten Commandments in Recent Research* (Naperville, Ill., 1967); E. Nielsen, *The Ten Commandments in New Perspective* (Naperville, Ill., 1968); E. Zenger, "Eine Wende in der Dekalogforschung?" *Theologische Revue* 3 (1968):189-198; H. Cazelles, "Les Origines du Decalogue," *Eretz Israel* 9 (1969):14-19; A. J. Phillips, *Ancient Israel's Criminal Law* (Oxford, 1970).

90 Altov esej iz 1934. preveden je kao "The Origins of Israelite Law" u *Essays on Old Testament History and Religion* (Oxford, 1966), str. 79-132.

91 G. Mendenhall, "Ancient Oriental and Biblical Law," *Biblical Archaeology* 17 (1954):26-46; *idem*, "Covenant Forms in Israelite Tradition," *Biblical Archaeology* 17 (1954):50-76.

92 K. Baltzer, *The Covenant Formulary* (Philadelphia, 1971); W. Beyerlin, *Origins and History of the Oldest Sinaitic Traditions* (Oxford, 1965), str. 12-14.49-67; D. R. Hillers, *Covenant: The History of a Biblical Idea* (Baltimore, 1969), str. 48-56.61.62.70; W. L. Moran, "Moses and der Bundesschluss am Sinai," *Stimmen der Zeit* 70 (1961-62):120-133; H. B. Huffmon, "The Exodus, Sinai and the Credo," *Catholic Biblical Quarterly* 27 (1965):101-113; M. G. Kline, *The Structure of Biblical Authority* (Grand Rapids, Mich., 1972), str. 113-130; i drugi.

93 D. J. McCarthy, *Treaty and Covenant: A Study in Form in the Ancient Oriental Documents and in the Old Testament* (Rome, 1963); Kraus, *op. cit.*, str. 136-141; E. Gerstenberger, *Wesen und Herkunft des "apodiktischen" Rechts* (Neukirchen, 1965); *idem*, "Covenant and Commandment," *JBL* 84 (1965):38-51; F. Nötscher, "Bundesformular und 'Amtsschimmel'," *Biblische Zeitschrift* 9 (1965): 181-214; D. J. McCarthy, *Old Testament Covenant: A Survey of Current Opinions* (Oxford, 1972), str. 10-30, s dobrim pregledom cijelog problema; W. M. Clark, "Law," *Old Testament Form Criticism*, urednik H. Hayes (San Antonio, Tex., 1974), str. 122-124.

94 Gerstenberger, *Wesen und Herkunft*, svojim djelom je 1965. unjeo ovu novu fazu u debatu. Među onima

Ujedinjujući element kritike forme i religio-historijskih studija je tradicionalno povijesna tvrdnja da je sadašnji oblik Dekaloga proizvod dugog evolucijskog razdoblja. Njegov sadašnji oblik ima korijen u institucijskom životu Izraela. Vrijedno je zapaziti jedno nedavno razmatranje od strane temeljitog kritičara forme: „Opasnost egzegeze zasnovane na loše utemeljenim hipotetičkim projekcijama dramatično se povećala tijekom zadnje polovice stoljeća. Posljedica toga je da je malo tekstova kao što je Dekalog doživjelo tako različita tumačenja.“⁹⁵ Potreban je veliki oprez zato što je očito da je suvremeno istraživanje Dekalog dovelo do nepomirljivih zaključaka. To važi za Dekalog kao cjelinu, a posebno za zapovijed o suboti.⁹⁶ Mora se priznati da su sadašnje metode istraživanja nedovoljne i da njihovi zaključci ne dopuštaju čak ni pošten stupanj izvjesnosti.

Neki su stručnjaci smatrali da je navodni oblik subotnje zapovijedi prvobitno bio negativno formuliran,⁹⁷ dok su drugi tvrdili da je formuliran pozitivno.⁹⁸ Nema slaganja u pogledu riječi u hipotetskom obliku, premda se često vjeruje da potječu iz Mojsijeva vremena, zajedno s ostatkom takozvanog „primitivnog dekaloga“ (Urdekalog).⁹⁹ Na primjer, H. H. Rowley smatra da je prvobitna subotnja zapovijed glasila: „Šest dana radi i obavljaj sav svoj posao, a sedmoga je dana subota Gospodina tvoga Boga.“¹⁰⁰ G. Fohrerov prijedlog je: „Sjeti se dana

koji slijede njegov način razmišljanja su: W. Richter, *Recht und Ethos* (München, 1966); H. Schulz, *Das Todesrecht im Alten Testament* (Berlin, 1969); vidi R. Kilian, „Apodiktisches und kasuistisches Recht im Licht ägyptischer Analogien“, *Biblische Zeitschrift* 7 (1963):185-202.

95 Childs, *op. cit.*, str. 392.

96 Pretpostavlja se da dužina ove zapovijedi pokazuje mnoge znakove rasta i proširenja, kako to tvrde mnogi stručnjaci koji se koriste metodama kritike. Vidi nedavno Hulst, *op. cit.*, str. 152-164; N. Lohfink, „Zur Dekalogfassung von Deuteronomium 5“, *Biblische Zeitschrift* 9 (1965):17-32; Meesters, *op. cit.*, str. 90-111; Robinson, *op. cit.*, str. 186-200.

97 E. Sellin, *Geschichte des israelitisch-jüdischen Volkes* (Leipzig, 1924), 1:83,84; Alt, *op. cit.*, str. 118; K. H. Rabast, *Das apodiktische Recht im Deuteronomium und im Heiligkeitgesetz* (Berlin, 1949), str. 35; Von Rad, *Old Testament Theology*, 1:191; Stamm, *op. cit.*, str. 201; E. Nielsen, *Ten Commandments*, str. 88.89; Meesters, *op. cit.*, str. 101; Negretti, *op. cit.*, str. 142.143.

98 R. H. Charles, *The Decalogue* (Edinburgh, 1923), str. XLVIII; O. Procksch, *Theologie*, str. 85; Rowley, „Moses and the Decalogue“, str. 114; H. Graf Reventlow, *Gebot und Predigt im Dekalog* (Gütersloh, 1962), str. 12.54-59.63; Andreasen, *OT Sabbath*, str. 84-89; G. Fohrer, *Geschichte der israelitischen Religion* (Berlin, 1969), str. 187.

99 Među kritički nastrojenim stručnjacima, koji potvrđuju ili dopuštaju da Dekalog može biti mojsijevski, su: H. Ewald, *Geschichte des Volkes Israel bis Christus*, 2. izd. (Göttingen, 1853), 2:22.23; T. K. Cheyne, „Dr. Driver's Introduction to the Old Testament Literature“, *Expositor* 5 (1892):109; W. P. Paterson, „Decalogue“, *A Dictionary of the Bible*, urednik Hastings (Edinburgh, 1908-1909), 1:581; E. Kautzsch, „Religion of Israel“, *Hastings*, poseban svezak, str. 634; S. R. Driver, *The Book of Exodus* (Cambridge, 1911), str. 415; G. A. Smith, *The Book of Deuteronomy* (Cambridge, 1918), str. 85; Köhler, *op. cit.*, str. 184; P. Volz, *Mose und sein Werk*, 2. izd. (Tübingen, 1932), str. 20-27; Procksch, *Theologie*, str. 89.90; A. Weiser, *Introduction to the Old Testament* (London, 1961), str. 120.121; Botterweck, *op. cit.*, str. 140.141; Rowley, „Moses and the Decalogue“, str. 83; Kapelrud, *loc. cit.*; Hyatt, *loc. cit.*; Beyerlin, *op. cit.*, str. 49-67.145-157; Stamm i Andrew, *op. cit.* str. 25-27; T. C. Vriezen, *The Religion of Ancient Israel* (London, 1967), str. 142.143; W. Eichrodt, *Religionsgeschichte Israels* (Bern, 1969), str. 21-23; J. Bright, *A History of Israel*, 2. izd. (Philadelphia, 1972), str. 142; J. K. Kuntz, *The People of Ancient Israel* (New York, 1974), str. 113; i među mnogim drugima oni koje je naveo Andreasen u „Recent Studies“, str. 455, bilj. 10.

100 Rowley, „Moses and the Decalogue“, str. 113.114.

subotnjeg.¹⁰¹ H. Gese zastupa: „Sjeti se da svetkuješ dan subotni“,¹⁰² dok K. Rabast vjeruje da je zapovijed bila negativno formulirana: „Ne obavljaj ni jednog posla u subotu.“¹⁰³ S obzirom na takve nesavladive metodološke probleme i subjektivne prosudbe, mudro je krenuti od osnove konteksta Dekaloga (i subotnje zapovijedi) u samoj knjizi Izlazak. Ovakav pristup vidi Dekalog u njegovom sadašnjem obliku kao Božju objavu u mojsijevsko vrijeme.¹⁰⁴

Subota u Izlasku 20. – Subotnja zapovijed (Izl 20,8-11) sastoji se od pedeset pet hebrejskih slova i najduža je od Deset zapovijedi. Ova dužina potaknula je pretpostavku da je prvobitno bila kratka, ali drevni bliskoistočni kodeksi opovrgavaju pretpostavku da su se zakoni razvili od kratkih u duge i od jednostavnih u složene.¹⁰⁵ Dugi i kratki zakoni mogu od početka stajati jedan do drugoga, kako to pokazuju pre-mojsijevski kodeksi na drevnom Bliskom istoku.¹⁰⁶ Hetitski zakoni, koji su više-manje Mojsijevi suvremenici, pokazuju da kasnija verzija istog zakona može biti kraća¹⁰⁷ ili duža¹⁰⁸ (vidi Pnz 5,12-15) i da su kratki i dugi zakoni nađeni jedan uz drugi.¹⁰⁹ Prema tome, drevni bliskoistočni zakoni ne potvrđuju pretpostavku kratkog izvornog zakona. Usporedni dokazi drevnih bliskoistočnih kodeksa protivi se gledištu da subotnja zapovijed u Izlasku 20 mora biti posljedica sporog razvoja tijekom dužeg vremenskog razdoblja.

101 Fohrer, *loc. cit.*

102 H. Gese, *Vom Sinai zum Zion* (München, 1974), str. 67; vidi i R. Kittel, *A History of the Hebrews* (London, 1895), 1:244.245; Mowinckel, *op. cit.*, str. 4.5; Stamm, *op. cit.*, str. 200; Hyatt, *op. cit.*, str. 202; vidi Andreasen, *OT Sabbath*, str. 85: “Sjeti se [drži] da svetkuješ dan subotni” nije jasno treba li uključiti “svetkovanje” ili ne.

103 Rabast, citirali Stamm i Andrew, *op. cit.*, str. 20.

104 Sa Dillmannom, *Exodus und Leviticus*, 2. izd. (Leipzig, 1880), str. 219.220; E. König, “Neueste Verhandlungen über den Dekalog”, *Neue Kirchliche Zeitschrift* 17 (1906):565-584; R. Kittel, *op. cit.*, str. 235.236; W. Moller, *Grundriss für alttestamentliche Einleitung* (Berlin, 1958), str. 52-54.107-110; G. C. Aalders, *A Short Introduction to the Pentateuch* (London, 1949); Buber, *op. cit.*, str. 80-82.119-144; A. Neher, *Moses and the Vocation of the Jewish People* (New York, 1959); A. Eberharter, *Der Dekalog* (Münster, 1930); K. A. Kitchen, *Ancient Orient and Old Testament* (Chicago, 1966), str. 98.99; M. H. Segal, *The Pentateuch* (Jerusalem, 1967), str. 39.40; R. K. Harrison, *Introduction to the Old Testament* (Grand Rapids, Mich., 1969), str. 569.570; i drugi.

105 Zapazite pronicljiva razmatranja Kitchena, *op. cit.*, str. 130-135.

106 Vidi kratke zakone (br. 9,10,15,16,33-37) pored dugačkih u Lipit-Ishtaovom kodeksu, 19. st. pr. Kr. (*ANET*, str. 160.161); vidi duge zakone (br. 9), kratke (br. 10,11), duge (br. 12-14), i tako dalje u poznatom Kodeksu Eshnunna, c. 1925. pr. Kr. (*ANET*, str. 162.163). Isto možete primijetiti u poznatom Hammurabijevom zakoniku, krajem 18. st. pr. Kr. (*ANET*, str. 166-177).

107 Br. 3, 4, 9, 14, 15, 16, 17, 18, 46. Vidi *ANET*, str. 189-191.

108 Br. 5, 6, 13, 45, 47.

109 Na primjer, br. 43 (kratak), 44 (dugačak), 45 (kratak), 46 (dugačak), 47 (dugačak). Pažljivo proučavanje hetitskih zakona nalazimo u E. Neufeld, *The Hittite Laws* (London, 1951); J. Friedrich, *Die hethitischen Gesetze* (Leiden, 1959).

Subotnja zapovijed je pažljivo strukturirana cjelina. Čini se da je prisutna sljedeća struktura:

A. Uvod	Sjeti se da svetkuješ dan subotni. (Redak 8.)
B¹ Zapovijed	Šest dana radi i obavlja sav svoj posao. (Redak 9)
C¹ Motivacija	A sedmoga je dana subota, počinak posvećen Jahvi, Bogu tvojemu. (Redak 10a.)
B² Zapovijed	Tada nikakva posla nemoj raditi: ni ti, ni sin tvoj, ni ... (Redak 10b.)
C² Motivacija	Ta i Jahve je šest dana stvarao nebo, zemlju ..., a sedmoga je dana počinuo. (Redak 11a.)
D. Zaključak	Stoga je Jahve blagoslovio i posvetio dan subotni. (Redak 11b.)

Ova struktura¹¹⁰ otkriva sljedeće: A sadrži oblikom i uvodnom izjavom ključno načelo cijele subotnje zapovijedi. B¹ predstavlja pozitivnu zapovijed da čovjek radi šest dana, dok je B² s druge strane zapovijed zabrane kojom se od čovjeka traži da se u subotu uzdrži od svakoga posla. B² jasno pokazuje da ova zabrana ima široku primjenu za čitavu obitelj i domaće životinje, kao i za došljaka ili stranca (*gēr*).¹¹¹ C¹ i C² predstavljaju motivaciju za zapovijedi. C¹ govori o razdoblju vremena u dvojakosti šest dana–sedmi dan, ističući: „Sedmi je dan odmora u čast Gospodinu, Bogu tvojemu“ (Šarić). Poistovjećivanje sedmog dana sa subotom već se ranije zbilo u događaju s manom u Sinskoj pustinji (Izl 16,23.25.26). Trebamo zamijetiti da je sedmi dan, subota, „posvećen Jahvi“, odnosno „za Gospoda“ (vidi redci 23.25; 31,15; 35,2, Lev 23,3),¹¹² što pokazuje da je Bog vlasnik toga dana koji dolazi kao poklon Njegovom narodu (vidi Izl 16,29) i ispunjen je Njegovim posebnim blagoslovom. C² sadrži formalnu motivacijsku rečenicu s uvođenjem riječi „za“ (*ki*). On sadrži detaljnu motivaciju spominjanjem Gospodnjih šest dana rada i Njegovog odmaranja sedmog dana. Ova motivacija ima svoje korijene u suboti stvaranja. O vezama između Izlaska 20,11 i Postanka 2,2.3 već smo raspravljali. D je nezavisna rečenica, povezana s posljedičnom riječi „stoga“ ili „zato“ (Šarić) (*’al-kēn*). Ona predstavlja zaključak. Posljednje riječi zapovijedi, „i posvetio“, podudaraju se s ozbiljnim zahtjevom uvodnog načela A: „da svetkuješ“ ili „da posvetiš“ (Šarić) subotu.

Ključne riječi koje uokviruju subotnju zapovijed su: (1) „subota“ (*’et-yôm haššabbāt*) u 8. i 11. retku te (2) izrazi „svetkuješ“ (*’qaddēšōd*) u osmom retku i „posvetio“ (*’qaddēšēhū*) u jedanaestom retku. Ovaj vanjski okvir u uvodu A i zaključku D uokviruje čitavu zapovijed, dok A i D čuvaju vlastiti identitet. Razlog što čovjek svetkuje subotu je što ju je Bog posvetio prigodom

110 To se razlikuje od strukture Andreasena, *OT Sabbath*, str. 170, s redosljedom (a), (b), (c), (d) koji se izgleda ne slažu s uzorkom (a), (b), (b1), (a1) (str. 198 i njegovim djelom “Festival and Freedom”, str. 283.284).

111 R. Martin-Achard, “*gūr* kao došljak”, *THAT*, 1:409-412.

112 Sličan izraz, “subote moje”, nalazimo u Izlasku 31,13; Levitskom zakoniku 19,3.30; Izaiji 56,4; 58,13; Ezekiel 20,12; 22,26; 23,38; 44,24; Nehemija 9,14.

stvaranja. Prema tome, glavno težište subotnje zapovijedi pada na njezinu svetost, koja je već bila predmet rasprave u vezi sa subotom stvaranja. Svetost subote i blagoslov subote su rezultat Božjeg djelovanja. Zapovijed da se svetkuje subota znači (1) prihvatiti Božji dar čovjeku, (2) slijediti božanski Primjer, (3) priznati ga Stvoriteljem i (4) sudjelovati u Božjem odmoru. Također znači prestanak svih aktivnosti u poslu koji čovjek obavlja tijekom šest dana određenih za takav rad. Veza između subotnje zapovijedi i stvaranja¹¹³ tako je uska da Božje šestodnevno stvaranje, kome je slijedio Njegov odmor sedmog dana, služi kao teološka motivacija za sedmi dan, subotu, u četvrtoj zapovijedi.

Uvodne riječi „sjeti se“ (*zākor*)¹¹⁴ imaju veliku težinu za cjelovito značenje subotnje zapovijedi. Hebrejski korijen *zkr* ima retrospektivne i prospektivne elemente.¹¹⁵ Oba su elementa dio značenja prvih riječi u subotnjoj zapovijedi u Izlasku 20.

Retrospektivni element sjećanja usmjeren je na prošlost. Teži da nešto vrati u sjećanje. Time pokazuje da subota „nije prvi put uvedena na Sinaju; ona je već ovdje. ... Međutim, ona nije po prvi put uvedena ni u pustinji Sin, gdje su našli manu. I tu je ona objavljena kao nešto što već postoji.“¹¹⁶ Pre-mojsijevsku subotu¹¹⁷ ili ranu pre-izraelsku subotu¹¹⁸ ističe nekoliko stručnjaka. W. W. Cannon je prije više desetljeća smatrao da su predci Hebreja, koji su se doselili u Kanaan, donijeli sobom neku uspomenu na subotnju ustanovu, njezino ime, tjedno vraćanje i prestanak rada.¹¹⁹ U novije vrijeme je M. H. Segal iznio slično gledište. On vjeruje „da je Abraham svojim potomcima ostavio u baštinu pojam sedmog dana kao božanskog dana odmora i da je ovo shvaćanje bilo poznato među Izraelcima u Egiptu kao i da je među njima prihvaćeno ime subota. ...“¹²⁰ S obzirom na iznenadnu pojavu subote u pravom punom obliku u Izlasku 16, njenu široku utemeljenost u četvrtoj zapovijedi (Izlazak 20) i jedinstvenoj uporabi riječi „sjeti se“ (redak 8), možemo pretpostaviti da je prije Mojsijeva vremena postojalo poznavanje subote. Na nesreću, naši sadašnji vanbiblijski izvori ne dopuštaju nam da uočimo tragove subote. Starozavjetni odgovor na podrijetlo subote naznačen je u povezanosti sedmog dana sa stvaranjem. Izlazak 20,11 i 31,17 povezuju Božji odmor u subotu stvaranja sa uspostavom tjedne subote, koja je, čini se, ozakonjena u suboti stvaranja (Post 2,2,3).¹²¹

113 S pravom potvrđeno između ostalih nedavno opet od strane Childsa, *op. cit.*, str. 416, ali su neki izrazili sumnju zbog problema s podacima, a koje je istaknula književna kritika. Vidi Reventlow, *op. cit.*, str. 38.60; Hulst, *op. cit.*, str. 159-161.

114 Ovaj qal infinitivni apsolut funkcionira kao snažan imperativ. Vidi R. J. Williams, *Hebrew Syntax: An Outline*, 2. izd. (Toronto, 1976), str. 39, odsjek 211; J. D. Watts, "Infinitive Absolute as Imperative and the Interpretation of Exodus 20:8", *ZAW* 74 (1962):141-145.

115 Postoje nedavno objavljene važne studije: P. A. H. de Boer, *Gedenken und Gedächtnis in der Welt des AT* (Leiden, 1962); B. S. Childs, *Memory and Tradition in Israel* (Naperville, Ill., 1962); W. Schottroff, "Gedenken" im Alten Orient und im Alten Testament (Neukirchen-Vluy, 1964); *idem*, "zkr gedenken", *THAT*, 1:507-518.

116 Buber, *op. cit.*, str. 80.

117 Na primjer Jenni, *op. cit.*, str. 8.9.

118 Rowley, "Moses and the Decalogue", str. 109-113, ukazuje na kenitsku uporabu. Ali vidi gore o kenitskoj hipotezi.

119 Cannon, *op. cit.*, str. 325.

120 M. H. Segal, *op. cit.*, str. 152.

121 Greenberg, *loc. cit.*: "... ovdje po prvi put nalazimo princip uzet izravno iz formulacije Postanka

Riječi „sjeti se“ u Izlasku 20,8 sadrže i prospektivni element¹²² osim psihološkog koji gleda u prošlost.¹²³ Prospektivni element riječi „sjeti se“ odnosi se na budućnost. Neposredan cilj sjećanja je usmjeren prema određenom postupanju u sadašnjosti.¹²⁴ To dolazi do izražaja u riječima „sjeti [zākôr] se da svetkuješ [l'qaddšô]“.¹²⁵ Ovo je slučaj i u ozbiljnom pitanju u Izlasku 16,28: „Dokle ćete odbijati da se pokorite mojim zapovijedima i mojim zakonima?“ Prestati se nečkati izvršavati Božje zakone isto je što i „sjetiti se“ ili držati, odnosno vršiti ih (31,13-17). „Sjetiti se“ znači držati, odnosno vršiti ih (vidi Pnz 5,12). Sjećanje na prošlost (retrospektivni element) vodi do ispravnog postupanja u sadašnjosti i to vjerne poslušnosti u budućnosti (prospektivni element). Prošlost, sadašnjost i budućnost ujedinjeni su u ovoj važnoj uvodnoj riječi u Izlasku 20,8. Zapovjedni način „sjeti se“ zahtijeva svjesnost koja čini sedmi dan posebnim odvajanjem od običnih radnih dana u tjednu. Motiv sjećanja ukazuje čovjeku na prošlost, sve tamo do stvaranja, a osigurava i značajnu svrhu za svetkovanje subote u sadašnjosti te ukazuje na obećavajuću budućnost.

Subota u Ponovljenom zakonu 5. – Subotnja zapovijed u Ponovljenom zakonu 5,12-15 ima u hebrejskom šezdeset četiri riječi. Ova razlika u dužini i novi element sadržaja u usporedbi s Izlaskom 20,8-11 zaokupljao je stručnjake tijekom niza naraštaja.¹²⁶ Nema suglasnosti jer su problemi izuzetno složeni i zasjenjeni proturječnim metodološkim problemima.¹²⁷ Međutim, treba ponovno naglasiti da se kratki i dugi zakoni u hetitskoj pravnoj tradiciji nalaze jedan do drugoga, a kasnije kratke verzije istih zakona mogu biti proširene ili sažimane. Zato je potreban veliki oprez u donošenju radikalnih zaključaka na osnovi razlike među subotnjom zapovijedi u Izlasku 20 i usmenoj potvrdi istog zakona u Ponovljenom zakonu 5.

Verzija Dekaloga u Ponovljenom zakonu 5 potječe iz usmene propovijedi upućene Izraelu uoči ulaska u Obećanu zemlju. Knjiga Ponovljenog zakona jasno kaže da ju je Mojsije usmeno iznio (Pnz 5,1). Prema tome, sadašnji tekst Dekaloga u Ponovljenom zakonu 5 je kasnija usmena verzija pisanoga zakona u Izlasku 20.

2,1-3 i izričito poistovjećivanje subote sa sedmim danom stvaranja (Izl 20,8-11).“

122 Childs, *Memory and Tradition*, str. 49-56; Schottroff, “Gedenken”, str. 153-156.

123 J. Pedersen, *Israel: Its Life and Culture I, II* (London, 1926), str. 106.107.256.257; Childs, *Memory and Tradition*, str. 17-30.

124 Schottroff, “zkr gedenken”, col. 510.

125 Značenje ovoga dolazi do izražaja i u drugim slučajevima sa *zkr*, kojemu slijedi l' s infinitivnom konstrukcijom: Ps 103,18; vidi Ps 109,16; 119,55.

126 E. Auerbach, *Moses* (Amsterdam, 1953), str. 196.197; Stamm i Andrew, *op. cit.*, str. 13.14; G. Schrenk, “Sabbat oder Sonntag?” *Judaica* 2 (1946):176; Lonfink, *loc. cit.*; Hulst, *op. cit.*, str. 152-164; Andreasen, “Festival and Freedom”, str. 281-297.

127 Za nedavno objavljene preglede problema kod kritički nastrojenih stručnjaka vidi standardne uvode u djelu O. Eissfeldt, G. Fohrer, O. Kaiser i E. W. Nicholson, *Deuteronomy and Tradition* (Philadelphia, 1967); S. Loersch, *Das Deuteronomium und seine Deutungen* (Stuttgart, 1967). Za druge pristupe koji smještaju Ponovljeni zakon u drugo tisućljeće vidi uvode u djelima E. J. Young, G. L. Archer, R. K. Harrison i G. T. Manley, *The Book of the Law* (Grand Rapids, Mich., 1957); M. G. Kline, *Treaty of the Great King: The Covenant Structure of Deuteronomy* (Grand Rapids, Mich., 1963); *idem*, *The Structure of Biblical Authority*; Kitchen, *op. cit.*, str. 128, i njegovo djelo “Ancient Orient, ‘Deuteronomism,’ and the OT”, *New Perspectives on the OT*, urednik J. B. Payne (Waco, Tex., 1970), str. 1-24; G. J. Wenham, “The Structure and Date of Deuteronomy” (Ph.D. disertacija, 1971); M. H. Segal, “The Book of Deuteronomy”, *Jewish Quarterly Review* 48 (1957-58) :315-351; *idem*, *The Pentateuch*, str. 75-102; P. C. Craigie, *The Book of Deuteronomy* (Grand Rapids, Mich., 1976), str. 24-29.

Na osnovi sadržaja, struktura u Ponovljenom zakonu 5,12-15 čini se da izgleda ovako:

A. Uvod	Dan subotnji obdržavaj i svetkuj, kako ti je naredio Jahve, Bog tvoj. (Redak 12.)
B¹ Zapovijed	Šest dana radi i obavljaj sav svoj posao. (Redak 13.)
C¹ Motivacija	A sedmoga je dana subota, počinak posvećen Jahvi, Bogu tvome. (Redak 14a.)
B² Zapovijed	Tada nikakva posla nemoj raditi: ni ti, ni sin tvoj, ni kći tvoja, ni sluga tvoj, ni sluškinja tvoja, ni vol tvoj, ni magarac tvoj, niti ikakvo živinče tvoje, niti došljak koji je unutar tvojih vrata; (redak 14b)
C² Motivacija	tako da mogne otpočiniti i sluga tvoj, i sluškinja tvoja kao i ti. Sjeti se da si i ti bio rob u zemlji egipatskoj i da te odande izbavio Jahve, Bog tvoj, rukom jakom i ispruženom mišicom. (Redak 14c.15a.)
D. Zaključak	Zato ti je zapovjedio Jahve, Bog tvoj, da držiš dan subotnji. (Redak 15b.)

Ova struktura¹²⁸ ima mnogo sličnosti i nekoliko značajnih razlika u usporedbi s četvrtom zapovijedi u Izlasku 20. Početni dio (A) sadrži (ponovno u obliku uvodne izjave) ključno načelo cijele zapovijedi. Zamijetimo da zaključna rečenica – „kako ti je naredio Jahve, Bog tvoj“ (redak 12c) – sadrži razlog ili motivaciju za čitavu zapovijed. Pitanje „zašto“ u subotnjoj zapovijedi dobiva odgovor u izjavi da je Bog tako naredio.¹²⁹ Zaključak ove motivacije ima korijen u Božjoj zapovijedi. Ova teološka motivacija¹³⁰ u dijelovima A i D uokviruje čitavu zapovijed. Ponovljeni zakon 5 ne odbacuje motivaciju subote u Izlasku 20, već potvrđuje da ima korijen u zapovijedi i raspravlja o jednom elementu subote. U Božjoj zapovijedi ne možemo dovoljno naglasiti prepoznavanje teološke motivacije kao osnove za subotu, jer unosi element koji se podrazumijeva sam po sebi i potvrđen je u Izlasku 20,10a (C¹) i ponovljen u Ponovljenom zakonu 5,14a (ponovno C¹). Ali u Ponovljenom zakonu 5 u zapovijedi je nešto po prvi put izričito spomenuto: subotu treba svetkovati zato što je to Bog naredio – odnosno zapovjedio.

Ponovljeni zakon 5,13 (B¹) i redak 14b (B²) sadrže još jednom pozitivnu zapovijed da treba obaviti sav posao u šest dana, kao i zapovijed zabrane da se uzdržimo od vršenja bilo kakvog posla u subotnji dan, jednako kao u Izlasku 20 (B¹ i B²). Novo je kratko objašnjenje „ni vol tvoj, ni magarac tvoj“. Ovim se tumači ono što se već podrazumijeva pod „ni živina tvoja“ u Izlasku 20,10.

128 Lohfink, „Dekalogfassung“, str. 22, daje simetričnu čijastičku strukturu zasnovanu na frazama. Nedavno je Andreasen, „Festival and Freedom“, str. 283, predložio tematsku strukturu. Naš se prijedlog razlikuje od oba, ali ovaj drugi je ukazao u pravom smjeru.

129 Tako ispravno Hulst, *op. cit.*, str. 156.

130 To nije zato da se potvrdi „teološka“ motivacija koju zastupa Childs, *Memory and Tradition*, str. 52. 53; *idem*, *Exodus*, str. 417; Jenni, *op. cit.*, str. 15-19; Reventlow, *op. cit.*, str. 57.58; E. Nielsen, *Ten Commandments*, str. 40; Füglistler, *op. cit.*, str. 17; Loretz, *op. cit.*, str. 71 i drugi, jer je temelji na retku 14, a ne na redcima 12 i 15.

Ponovljeni zakon 5,14c (C²), koji počinje prijedlogom *l'ma'an*, „tako“, pruža motivaciju za zapovijed zabrane „tada nikakva posla nemoj raditi“, ali ne za čitavu subotnju zapovijed¹³¹ kako se to često tvrdilo.¹³²

Svrha prestanka rada u sedmi dan je „odmor“ (redak 14). Znakovito je što je ovdje upotrijebljen isti glagol – *nwh*, „počinuti, uzeti odmor“¹³³ – kao u Izlasku 20,11 i 31,17 gdje je Bog predmet „odmora“. Sada čitavo kućanstvo, uključujući sluge i sluškinje, osobe podređenog društvenog položaja, trebaju odmarati zajedno. To donosi oslobođenje i slobodu; ljudi su jednaki. U društvu treba ponovno uspostaviti čovjekov prvobitni položaj pred Bogom. Subota je ustanova koja ima upravo tu namjenu. Ovo proširivanje svrhe subote s njezinim društvenim ili humanitarnim elementom, naglašavanje oslobođenja od rada i slobode u društvu, nalazimo u Isusovim riječima: „Subota je stvorena radi čovjeka, a ne čovjek radi subote.“ (Mk 2,27.)

U rečenici „sjećanja“ na vidjelo dolazi još jedan element: „Sjeti se da si i ti bio rob u zemlji egipatskoj i da te odande izbavio Jahve, Bog tvoj, rukom jakom i ispruženom mišicom.“ (Pnz 5,15.)¹³⁴ On uvodi soteriološki element, koji u subotnjoj zapovijedi razmatra što obuhvaća taj odmor. On podsjeća na izbavljenje iz egipatskog ropstva zahvaljujući Božjem spasiteljskom djelovanju u samom događaju izlaska. Jasno je da mu cilj nije osigurati motivaciju za cijelu subotnju zapovijed,¹³⁵ prisutnu u samoj Božjoj zapovijedi. Promatran u kontekstu, soteriološki element se odnosi na subotnji odmor robova.¹³⁶ Društveni ili humanitarni element¹³⁷ u Ponovljenom zakonu 5,12-15 – koji je jednako prisutan u Izlasku 20,8-11 (i u Izlasku 16,27-29) gdje je subotnji odmor proširen na čitavo kućanstvo – povezan je sa soteriološkim elementom, božanskim izbavljenjem od robovanja u Egiptu. Svake subote Božji narod se treba prisjećati da je njihov Bog Spasitelj koji je učinio kraj svakom ropstvu i koji je veći od svih koji u svijetu imaju vlast. Osnovno značenje subote je da nas podsjeti na Božje stvaranje (Izl 20,8-11) i pozove u sjećanje slobodu od bilo kakvog robovanja, koju je Bog ostvario i omogućio svim ljudskim bićima (vidi Izl 23,13).

131 Za ovo ispravno isticanje vidi Hulst, *op. cit.*, str. 155.156, i naglašavanje kod Andreasenovog, „Festival and Freedom“, str. 284-294.

132 Nedavno opet G. von Rad, *Deuteronomy* (Philadelphia, 1966), str. 58; Schrenk, *op. cit.*, str. 178; Rordorf, *op. cit.*, str. 15; i drugi.

133 Vidi bilješka 39, a o njezinom značenju Hulst, *op. cit.*, strp. 155-156; Mathys, *op. cit.*, pp. 245-247.

134 Zamijetimo da 4QDeut^m u Pnz 5,15 sadrži istu motivaciju kao u Izl 20,11. za tekst vidi F. M. Cross, *Scrolls from the Wilderness of the Dead Sea* (San Francisco, 1969), str. 18 (plate 19).30.

135 Ne možemo se složiti s J. L'Hourom, *Die Ethik der Bundestradiation im Alten Testament* (Stuttgart, 1967), str. 52: „Jahve daje Izraelu subotnju zapovijed radi ropstva i oslobođenja iz Egipta. Ropstvo i oslobođenje su objektivni razlozi za ovu zapovijed.“ Slično G. A. Smith, *op. cit.*, str. 89, bilj. 15; Von Rad, *Deuteronomy*, str. 58; Childs, *Memory and Tradition*, str. 52.53; M. Weinfeld, *Deuteronomy and the Deuteronomical School* (Oxford, 1972), str. 222.

136 Andreasen, „Festival and Freedom“, str. 287: „Pravi razlog za rečenicu sjećanja, kojom se ponovno podsjeća na oslobođenje, jeste uspostavljanje razloga ili motiva za protezanje subote na one koji nisu slobodni da je svetkuju.“

137 Često je naglašavano da se socijalni ili humanitarni motiv uklapa o cjelokupno naglašavanje u Ponovljenom zakonu. Vidi S. R. Driver, *A Critical and Exegetical Commentary on Deuteronomy* (New York, 1902), str. 85; Weinfeld, *op. cit.*, str. 282-297; M. H. Segal, Pentateuch, str. 93; Andreasen, „Festival and Freedom“, str. 285-287; i drugi.

Postoji i varijacija početnih riječi u subotnoj zapovijedi u Izlasku 20,8 i onoj u Ponovljenom zakonu 5,12. U prvoj je „Sjeti se“ (*zākôr*), a u drugoj „obdržavaj“ (*šāmôr*). Neki su mišljenja da među ovim riječima postoji tek mala razlika.¹³⁸ No one nisu sinonimi i ova varijacija je važna. Nekolicina smatra da je riječ „obdržavaj“ izvorna.¹³⁹ Sadašnji kanonski kontekst pokazuje da se ona pojavljuje kasnije¹⁴⁰ od „sjeti se“. Ona je omiljena riječ u Ponovljenom zakonu¹⁴¹ i osnažuje semantički element fraze „sjeti se“.

Riječ *šamar* ima značenje „obdržavati, držati“ kad joj slijedi akuzativ u obliku naloga, zapovijedi, sporazuma ili obveze.¹⁴² Kao što Gospodin „obdržava, drži“ (*šamar*) savez (Pnz 7,8.9.12; Iz 34,7) – odnosno, kako je On vjeran u održavanju svojeg dijela obveze – tako Njegov narod, koji je druga stranka u savezu, treba da „obdržava, drži“ svoj dio saveza. Deset zapovijedi poznate su kao „riječi Saveza“ (Izl 34,28; vidi Pnz 29,1-9) ili „ploče Saveza“ (Pnz 9,9.11.15) i usmeno citiranje Dekaloga u Ponovljenom zakonu 5 je dio obnavljanja saveza. U skladu s tim, izbor „obdržavaj“ kao prve riječi, naglašava držanje subote. Kako smo vidjeli, to je bio dio značenja izraza „sjeti se“. Čini se da riječ „obdržavaj“ uključuje posebne nagovještaje Saveza,¹⁴³ o čemu će biti riječi u jednom kasnijem dijelu.

Cilj subote je „svetkovanje“ (Pnz 5,12; vidi Izl 20,8). To znači da je usmjerena prema određenom djelovanju. Ovdje treba dodati jedan element o značenju izraza „drži je svetom“ (tako u hebrejskom: *ʿqaddšô*). Misao izražena u frazi „drži svetom“ (u hebrejskom izvorniku: *qiddaš*) sadrži i misao „posvetiti za uporabu u prilog Bogu“.¹⁴⁴ Kao što su svećenici¹⁴⁵ ili nazireji (Bro 6,2.6-8; Suci 13,5.7; 16,17) stavljeni u stanje svetosti i posvećenosti da bi mogli obavljati svoju službu pred Bogom, tako je subota stavljena u stanje svetosti i odvojenosti za službu Bogu (Lev 23,1-39).

Ovo odvajanje subote s njezinom svetošću za službu Bogu uključuje djelovanje na zajedničkom bogoslužju. Bogoslužje (vjersko djelovanje) dio je subotnje ustanove, kako to pokazuje Levitski zakonik 23,1-3. Ovaj ulomak sadrži mnoge teme koje su se već pojavile, kao što su „Gospodnja subota“ (Izl 16,23.25 – Šarić; 20,10; 31,15; 35,2); „šest dana obavljaj svoj posao, ali sedmi dan svetkuj“ (Izl 23,12 – Šarić); „šest dana smije se raditi, ali sedmi dan je subota, odmor svet Gospodinu“ (Izl 31,15 – Šarić; 34,21; 35,2) i „tada nikakva posla nemoj raditi“ (Izl 20,10;

138 Noth, *Exodus*, str. 164; Reventlow, *op. cit.*, str. 45; Schottroff, „Gedenken“, str. 155 naziva ih „zamjenivim izrazima“; Meesters, *op. cit.*, str. 101; Andreasen, *OT Sabbath*, str. 83; *idem*, „Recent Studies“, str. 457, bilj. 18; vidi Negretti, *op. cit.*, str. 131.

139 Kohler, *op. cit.*, str. 180, jer ne pretpostavlja duže postojanje institucije subote; Hulst, *op. cit.*, str. 158.159, koji vjeruje da je *šāmôr* bio u izvorniku jer *zākôr* posebno naglašava subotu. Ne može li se to podjednako primijeniti na *šāmôr*? See Lohfink, *op. cit.*, str. 21-23.

140 Vidi također E. König, *Das Deuteronomium* (Leipzig, 1917), str. 92; Childs, *Memory and Tradition*, str. 55; Lohfink, *op. cit.*, str. 22.23; Meesters, *op. cit.*, str. 101; i drugi.

141 Oblici *šamar* pojavljuju se ukupno šezdeset šest puta u Ponovljenom zakonu, ali za usporedbu *zakar* samo četrnaest puta.

142 *CHAL*, str. 377.

143 Izričiti su u Izlasku 31,12-17.

144 Jepsen, *op. cit.*, str. 292; Mathys, *op. cit.*, str. 244.

145 Izl 28,3.41; 29,1.33.44; 30,30; 40:13; Lev 8,30; 21,15; 1 Sam 7,1.

Pnz 5,14).¹⁴⁶ Njezino značenje proizlazi iz činjenice što se subota nalazi na popisu svetih zborovanja (Lev 23,2). Subota je, kao i drugi „blagdani“ u kalendaru godišnjih zborovanja,¹⁴⁷ proglašena „svetim zborom“ (redak 2)¹⁴⁸ koji spada u „moje [Božje] blagdane“ (redak 2). Subota je pripadala blagdanima kad se zajednica okupljala na bogoslužje kao sveti zbor. Levitski zakonik 23,1-13 tvrdi da je u ranoj povijesti Izraela subota bila dan radosnog odmora od tjednog posla i vrijeme svečanog, blagdanskog štovanja Boga.

Subota i znak

Jedan izuzetno bogat subotinji tekst pojavljuje se u Izlasku 31,12-17.¹⁴⁹ Prije nego što razmatramo neke od novih ideja, po prvi put izraženih u ovom ulomku, moramo razmotriti njegov kontekst. Upute za svetkovanje subote kako su iznesene u Izlasku 31,12-17 dolaze nakon Jahvinih uputa (Izl 27,20; 31,11) u vezi sa Svetištem i njegovim obredima (25,1-31,11). Obje su dio iste Jahvine usmene poruke Mojsiju na Sinaju (25,1; 30,11.17.22.34; 31,1.12). Božanske upute detaljno su opisale posao koji je trebalo obaviti u izgradnji Svetišta. Upute o suboti, koje dolaze kao zaključak, (1) povezuju subotu i Svetište (vidi Lev 23,30),¹⁵⁰ (2) određuju po prvi put otkrivene pojedinosti o suboti i (3) podsjećaju narod na granice posla: „Šest dana neka se vrše poslovi, ali sedmi dan neka bude dan posvemašnjeg odmora, Jahvi posvećen. Tko bi u dan subotni obavljao kakav posao neka se pogubi.“ (Izl 31,15.)¹⁵¹ Kontekst pokazuje da je subota, koja je uključena kao jedna od Deset zapovijedi (Izl 20,8-11), u svojoj mnogostrukosti formalno objašnjena Mojsiji na Sinaju.

Mnogi od elemenata povezanih sa subotom u Izlasku 31,12-17 već su poznati. Božje stvaranje u šest dana i odmaranje sedmoga u retku 17 poznato je iz Postanka 2,2 i 3 i Izlaska 20,11. Zapovijed da „drže“ (*šamar*) subotu u redcima 13, 14 i 16 nalazimo u Ponovljenom zakonu 5,12 i 15, kao i naredbu „obdržavaj“ (redak 16; Pnz 5,12). Svetost subote u redcima 14 i 15 vodi nas u Postanak 2,3; Izl 16,23; 20,8 (vidi Izl 35,2; Pnz 5,12). Da je subota sedmi

146 Ulomci u Dekalogu su jednaki po formi, ali s obrnutim redoslijedom riječi.

147 Vidi raspravu u Kiker, *op. cit.*, str. 101-112.

148 Ova se fraza pojavljuje osam puta u Levitskom zakoniku 23 i tradicionalno je shvaćena kao „svečani skup“. Neki su stručnjaci predložili značenje „svečano vrijeme“. Vidi J. Morgenstern, „Two Compound Technical Terms in Biblical Hebrew“, *JBL* 43 (1924):314-320; E. Kutsch, *ZAW* 65 (1953):247-253; P. Katz, in der griechischen und lateinischen Bibel“, *ZAW* 65 (1953):253-255.

149 O cijelom izvodu vidi Meesters, *op. cit.*, str. 124-125; Negretti, *op. cit.*, str. 291-295. Široko raspravljano pitanje kritički nastrojenih znanstvenika je li ideja subote kao „znaka“ ranija (vidi C. A. Keller, *Das Wort OTH als 'Offenbarungszeichen Gottes'* [Basel, 1946], str. 140.158, bilj. 69) ili kasnija (vidi W. Eichrodt, „Der Sabbat bei Hesekiel: Ein Beitrag zur Nachgeschichte des Prophetentextes“, *Lex tua Veritas: Festschrift für Hubert Junker*, urednici H. Gross i F. Mussner [Trier, 1961], str. 65-74) od Ezekielia 20, odgovoreno je nedavno na osnovi tradicionalno-historicističke analize: Ezekiel 20 odraz je drevnih predaja (see Jenni, *op. cit.*, str. 30.31; G. Fohrer, *Die Hauptprobleme des Buches Ezechiel* [Berlin, 1952], str. 151.152; W. Zimmerli, *Ezechiel* [Neukirchen-Vluyn, 1969], dio 1, str. 447; Andreasen, *OT Sabbath*, str. 42.43; Mathys, *op. cit.*, str. 253.254).

150 Childs, *Exodus*, str. 541.

151 Predmet subote i smrtno kazne za prekršitelje ne možemo razmatrati u pojedinostima (Izl 31,14.15; 35,2.3; Bro 15,32-36). Vidi Andreasen, *OT Sabbath*, str. 150-157; Meesters, *op. cit.*, str. 125; Negretti, *op. cit.*, str. 283-285; Schulz, *op. cit.*, strp. 42-46.55-63.

dan nalazimo u Izl 16,26 i 29 i u 20,10, a ideja da je ona „sveta subota“ (*šabbātōn*),¹⁵² poznata je iz Izlaska 16,23.

Izjava da je subota „znak između mene i vas od naraštaja do naraštaja, da budete svjesni da vas ja, Jahve, posvećujem“ (Izl 31,13) nešto je potpuno novo. Ove se riječi u sličnom obliku¹⁵³ ponovno pojavljuju u Ezekielu 20,21-20. Izlazak 31,13 kaže da je subota „znak“ (*ōth*)¹⁵⁴ „između mene i vas“, odnosno između Boga i Njegovog naroda.¹⁵⁵ Činjenica što subota funkcionira kao vanjski, vidljivi i trajni znak između Boga i Njegovog naroda, bitan je dio cjelokupnog značenja subote kao znaka. Ali znakovne funkcije subote imaju mnogo dublje značenje.

Sama narav „znaka“ jest u tome što ukazuje na nešto što nadilazi sam pojam znaka. „Znak“ služi kao prijenosnik razumijevanja i/ili zato da potakne na određeno ponašanje.¹⁵⁶ Znak može prenijeti spoznaju o Božjem djelovanju u oblikovanju povijesti.¹⁵⁷ On može potaknuti narod da vjeruje u Boga, da mu se klanja i time proizvede i potvrdi vjeru.¹⁵⁸ Znak može služiti kao spomenik koji izaziva sjećanje.¹⁵⁹ A može da bude i oznaka ili znak odvajanja.¹⁶⁰ On može privući pozornost, potvrditi ili prenijeti nešto što nadilazi sam znak i tako postane znak potvrde.¹⁶¹ Na kraju mogu postojati znaci saveza između Boga i Njegovog izabranog naroda.¹⁶²

Nekoliko ovih funkcija znakova dio su naravi subote.¹⁶³ Često se naglašavalo da je subota „znak svetkovanja“¹⁶⁴ koji potiče na ispunjavanje neke dužnosti,¹⁶⁵ i podsjeća na obavezu.¹⁶⁶ U Izlasku 31,13 subota je „znak između mene i vas“ i sasvim prirodno naglašava obavezu i dužnost Božje zavjetne zajednice da svetkuje subotu, da bude dan „Jahvi posvećen“ (redak 15).

Subota je i „znak odvajanja“.¹⁶⁷ Rečeno je kako je jedan od funkcija znaka (*ōth*) prenošenje spoznaje i razumijevanja.¹⁶⁸ Kao „znak odvajanja“, subota prenosi ljudima u različitim religi-

152 Vidi bilješka 78.

153 Andreasen, *OT Sabbath*, str. 42, bilješka 1 (str. 210) protivi se izravnoj književnoj zavisnosti Ezekielu o Izl 31,13, jer je materijal na dva mjesta različito upotrijebljen.

154 Za novije ključne studije o starozavjetnoj uporabi riječi *ōth* „znak“ vidi F. Stolz, „*ōt Zeichen*“, *THAT*, 1:91-95; F. J. Helfmeyer, „*ōth*“, *TDOT*, 1:167-188.

155 Tako ispravno Jenni, *op. cit.*, str. 31; Andreasen, *OT Sabbath*, str. 210; Wolff, *Anthropology*, str. 142; *idem*, „Day of Rest“, str. 504.505; Mathys, *op. cit.*, str. 252.255.

156 Helfmeyer, *op. cit.*, str. 171.

157 Izl 7,3.5; 8,18.19.22.23; 10,2; 13,8.14; Pnz 6,20; Jer 44,29; Ez 14,8.

158 Bro14:11,22,23; Pnz 1,22-46; 4,34; 11,3; 13,1-3; 26,8; 29,2.3; Još 24,17; Ps 65,8 (9); 78,43; 86,17; Iz 7,11.

159 Izl 13,9.16; Bro 17,25; Pnz 6,8; 28,46; Još 4,6; Iz 55,13; Ez 14,8.

160 Post. 4,15; Izl 8,19; 12,13; Bro 2,2; Još 2,12; Job 21,29.

161 Izl 3,12; Suci 6,17; 1 Sam 2,34; 10,7.9; 2 Kr 19,29; 20,8; Iz 7,11.14.

162 Post 9,12.13.17; 17,11.

163 Izl 31,13.17; Ez 20,12.20.

164 Vidi L. Köhler u *KB*, str. 23. Ovo je preuzeto u *HALAT*, str. 25. Jenni, *op. cit.*, str. 31; Eichrodt, „Der Sabbat bei Hesekiel“, str. 65; Negretti, *op. cit.*, str. 93; Füglistner, *op. cit.*, str. 11.

165 *KB*, str. 23.

166 *CHAL*, str. 7.

167 Jenni, *op. cit.*, str. 31.

168 Helfmeyer, *op. cit.*, str. 171

jama ili vjerama spoznaju da između Boga i naroda koji svetkuje subotu postoji poseban ili jedinstven odnos, „po kojemu cijeli svijet treba prepoznati postojanje ovog odnosa“.¹⁶⁹ Subota je „znak raspoznavanja“ kojim se Božji narod razlikuje od svih okolnih naroda.¹⁷⁰ Kao što znak kojim je Bog obilježio Kajina nije bio znak nemilosti (Post 4,15),¹⁷¹ već ga je odvojio od ostalih ljudi i osigurao mu da dalje živi,¹⁷² tako je subota znak dan vjerniku koji ga odvaja od ostalih ljudi i jamči mu buduću život. Kao takva, subota je naročiti znak.

Osim što je „znak svetkovanja“ i „znak odvajanja“, subota je i „znak sjećanja“.¹⁷³ Retrospektivni element „sjećanja“ već smo razumjeli kao dio subotnje zapovijedi u Izlasku 20. Subota funkcionira kao „znak sjećanja“ tako što vraća čovjekovo sjećanje na podrijetlo subote kao sedmog dana tjedna stvaranja, u koji je Bog „prestao raditi i odahnuo“ (Izl 31,17; vidi Post 2,3; Izl 20,11). Time je ona znak sjećanja na Stvoritelja i stvaranje. Sjećanje ne samo što uključuje prošlost, već aktualizira¹⁷⁴ ovu spoznaju u sadašnjem i budućem postupanju: da „drže subotu – svetkujući je od naraštaja do naraštaja“ (redak 16). Božji narod se prisjeća milostivih djela izbavljenja¹⁷⁵ i Božjeg plana otkupljenja.

Subota je također „znak spoznaje“.¹⁷⁶ To je jasno iz Izlaska 31,13: „Subota je znak ... da budete svjesni (*lāda'ath*).“ Ovaj znak služi za spoznaju.¹⁷⁷ Subota je znak koji Izraelu prenosi spoznaju (1) da je Jahve njegov Bog¹⁷⁸ i (2) da Njegov Bog „posvećuje“ svoj narod¹⁷⁹ time što ga proglašava svetim,¹⁸⁰ odnosno narodom kojeg odvaja za poseban zavjet sa sobom.¹⁸¹ Prema tome, svetost Božjeg naroda proizlazi iz povezanosti sa svetim Bogom, a ne iz neke njegove urođene kvalitete. Tako postaje vidljiv otkupiteljski karakter subote.

Raspravi o suboti kao znaku držanja, odvajanja, sjećanja i spoznaje, što je sve isticalo subotu kao znak za čovjeka, treba dodati subotu kao znak za Boga. Značenje subote kao znak za Boga postalo je bitno time što je subota označena kao „znak jamstva“.¹⁸² Kao što je duga trajan znak obaveze između Boga i Zemlje (Post 9,13) da „potopa više neće biti da uništi svako biće“, tako je subota „znak jamstva“ kojim Bog potvrđuje svome narodu svoje posvećujuće namje-

169 Noth, *Exodus*, str. 241.

170 *Ibid.*

171 G. von Rad, *Genesis* (Philadelphia, 1961), str. 103.

172 Ovom usporedbom ne želi se prijeći preko različitosti između predmeta o kojima je riječ, niti podcijeniti druge razlike. Vidi Westermann, *op. cit.*, str. 423-427.

173 Ovo je vidljivo iz prisutnog konteksta i slaže se s teologijom sjećanja u Petoknjižju. Vidi G. J. Botterweck, „*Gott erkennen*“ im *Sprachgebrauch des Alten Testaments* (Bonn, 1951), str. 87.88.

174 Helfmeyer, *op. cit.*, str. 186-188.

175 Stolz, „*öt Zeichen*“, col. 92.

176 O funkciji „znaka spoznaje“, vidi Helfmeyer, *op. cit.*, str. 171-175.

177 Jenni, *op. cit.*, str. 31.

178 Izvještaj o zlima koja su doživjela vrhunac u smrti egipatskih prvorođenaca su „znaci“ (Izl 7,3.5; 8,18-23; 10,2; 18,22) po kojima Izrael može upoznati Božju silu i pomoć.

179 Vidi Lev 20,8; 21,8; 22,32; Ez 37,28.

180 Izl 19,6; Lev 19,2.3; Pnz 7,6.

181 Lev 18,1-5; 19,2.3; 20,26; 22,31-33.

182 Vidi Keller, *op. cit.*, str. 145; Jenni, *op. cit.*, str. 31.32; Eichrodt, „*Der Sabbat bei Hesekiel*“, str. 65; Mathys, *op. cit.*, str. 254; Füglistner, *op. cit.*, str. 12.

re.¹⁸³ Ona je znak djelotvorne milosti, moćni znak spasenja. Davatelj znaka jamči obećanje da će posvetiti svoj narod.

M. G. Kine je nedavno istaknuo još jednu fazu subote kao znaka Božjeg obećanja i jamstva zavjetnoj zajednici zato što je subota dio Božjeg Saveza i tako predstavlja njegov pečat.¹⁸⁴ On posebno naglašava: „Stvoritelj je na povijest svijeta udario znak subote kao pečat svojega vlasništva i autoriteta.“¹⁸⁵ Ovo tumačenje zasnovano je na usporedbi s vanjskim izgledom nekih međunarodnih dokumenata o sklapanju saveza, u kojima se dinastički pečat vrhovnog gospodara nalazi usred ugovora o savezu. Može li se ova usporedba potkrijepiti ili ne, nije bitno. Subotnji propis javlja se kao znak ili pečat vlasništva i autoriteta. Bog je prepoznat kao Stvoritelj (Izl 20,11; 31,17), i razlikuje se od drugih bogova;¹⁸⁶ a područje njegova vlasništva i vlasti prepoznato je kao „nebo i zemlja“ (31,17; 20,11; Post 2,1-3).¹⁸⁷ To su drevni sastojci pečata, odnosno identifikacija vlasnika i područja njegovog vlasništva i autoriteta. Oni postoje u pisanim¹⁸⁸ i usmenim¹⁸⁹ subotnjim zapovijedima objavljenim na Sinaju i tako čine subotu jedinstvenim znakom ili pečatom od najvećeg značenja za vjernika. Tko god oponaša Stvoriteljev primjer svetkujući subotu kao što je to činio njegov Gospodin, priznaje Njega kao Stvoritelja i ponovnog Tvorca (Otkupitelja). On prihvaća subotu kao Božji milostivi poklon koji se obnavlja i priznaje Božje vlasništvo i autoritet nad sobom i svemu stvarenom. Time odvaja vjernika od ostalog čovječanstva i čini ga dijelom zavjetne zajednice istinskih Božjih štovatelja. Svetkovanje i obdržavanje subote je „vanjski znak“ i „vanjski pečat“. Božji odabir, Savez i posvećujuće djelovanje su „unutarnja milost“ i „unutarnje posvećenje“ koji suboti daju mjesto u sadašnjosti.

Subota i Savez

Subota je izravno povezana sa „Savezom“ (*b^erith*) u Izlasku 31,12-17: „Stoga neka Izraelci drže subotu – svetkujući je od naraštaja do naraštaja – kao vječni savez [*b^erith ʾōlām*].“ (Redak 16.) Istina je da subota, nasuprot dugi kao „znak Saveza“ (Post 9,13.17) i savez s Noom i obrezanje kao „znak Saveza“ (17,11) u savezu s Abrahamom, nije izričito nazvana „znak saveza“.¹⁹⁰ No subota nesumnjivo ipak funkcionira kao znak sinajskog saveza (Horeb), jer je nazvana „znak između mene i vas“ (Izl 31,13; vidi Ez 20,20) ili „znak, zauvijek, između mene i Izraelaca“ (Izl 31,31,17).¹⁹¹ Fraza „znak između mene i vas“ podsjeća na fraze „da zalogom bude Savezu između mene i zemlje“ (Post 9,13)¹⁹² i „znak Saveza između mene i vas“ (Post 17,11) u

183 Keller, *op. cit.*, str. 145.

184 Kline, *Treaty of the Great King*.

185 *Idem*, *The Structure of Biblical Authority*, str. 120.

186 Job 31,15; Iz 44:24; Mal 2,10. O ideji „Jednog Stvoritelja“, vidi N. Lohfink, „*ʿechādūh*“, *TDOT*, 1:197.

187 Pečat na poznatom savezu između hetitskog Hattusilisa i egipatskog Ramzesa II 1280. pr. Kr. daje ugovorne strane imenom, područjem njihove vlasti i autoritetom. Vidi *ANET*, str. 202. Za mitanijsku praksu vidi D. I. Wiseman, *The Alalakk Tablets* (London, 1953), ploče VII i VIII, tekstovi 13 i 14.

188 Izl 20,8-11.

189 Izl 31,12-17.

190 Keller, *op. cit.*, str. 140.141.

191 Helfmeyer, *op. cit.*, str. 182.183.

192 Fraza „između mene i vas“ pojavljuje se u retku 12.

savezima s Noom i Abrahamom.¹⁹³ Rječnik čitavog ulomka u Izlasku 31,12-17 prepun je terminologije saveza. Glagoli „obdržavati/držati“ (*šamar*)¹⁹⁴ u redcima 13.,14 i 16 i „biti svjestan“ (u smislu „znati“) (*yāda*)¹⁹⁵ u trinaestom retku, prepuni su nagovještaja o savezu. Pojam „skvrnuti“ (*hill*),¹⁹⁶ koji se često koristi kad je riječ o suboti,¹⁹⁷ predstavlja izraz koji se odnosi na kršenje ili poništavanje Saveza.¹⁹⁸ Ukratko, kao što je savez s Noom imao dugu kao vanjski znak (Post 9,13.17), a savez s Abrahamom obrezanje kao vanjski znak (17,11), tako sinajski Savez (Horeb) ima subotu kao vječni znak.

Subota je „znak priznanja“¹⁹⁹ na osnovi koje se vjerodostojnost Božjeg „vječnog Saveza“ održava od naraštaja do naraštaja u zajednici Saveza (Izl 31,16). Stalno svetkovanje subote podsjeća Božji narod Saveza da prisni zavjetni odnos, kojeg je Bog uspostavio između sebe i njih, ima korijen u Njegovom milostivom izboru i vječnom Savezu koji je formalno uspostavio na Sinaju. Trajno svetkovanje (držanje, obdržavanje) subote ne osigurava toliko Božji odnos s Njegovim narodom,²⁰⁰ već služi kao pokazatelj da odnos „vječnog Saveza“ još uvijek važi.

Retrospektivno gledano, subota se osvrće unatrag. Kao znak sjećanja subota podsjeća na to da je Bog Stvoritelj i da je ono što je stvorio bilo nepomućeno grijehom (Post 2,2.3; Izl 20,8.11; 31,17).²⁰¹ Prema tome subota, kao znak „vječnog Saveza“ (Izl 31,16) kojim se Bog obvezao²⁰² svom zavjetnom narodu, a ono prihvatilo obvezu svetkovanja subote, sadrži „empatično obećanje“²⁰³ za sve naraštaje. Kao znak Saveza, s korijenom u stvaranju, subota čini mogućom povijest otkupljenja, odnosno povijest saveza,²⁰⁴ koja kreće prema svojem neumitnom cilju.

Subota ima ključni udio u seznanju u budućnost prema krajnjem cilju otkupiteljske, zavjetne povijesti. Prvo, subota je znak čovjekovog osnovnog stava u Božjoj prisutnosti. Ona je dan koji osigurava slobodu i oslobođenje od rada i brige za sadašnji život. Ona omogućuje zajednicu

193 Na ovu korespondenciju ukazao je Keller, *op. cit.*, str. 140; W. Zimmerli, „Sinaibund und Abrahambund: Ein Beitrag zum Verständnis der Priesterschrift“, u *Gottes Offenbarung: Gesammelte Aufsätze zum Alten Testament* (München, 1963), str. 210.211; Andreasen, *OT Sabbath*, str. 211; Helfmeyer, *op. cit.*, str. 182.183.

194 Vidi kontekst Saveza u Postanku 17,9.10; Izlasku 19,5; Ponovljenom zakonu 5,12; 7,9; 1. o kraljevima 11,11; Psalmu 78,10; 103,18; Ezekielu 17,14.

195 Neobično fleksibilan hebrejski glagol „znati“ (*yāda*) povezan je sa savezom u takozvanim „zavjetnim parnicama“ Amosa 3,1.2; Hošee 4,1.2; 13,4.5; Izl 1,2.3; Jer 24,7 u kojima ima značenje „prepoznati/priznati“. Na sličan način upotrijebljen je u međunarodnim ugovorima na drevnom Bliskom istoku. Vidi H. B. Huffmon, „The Treaty Background of Hebrew Yāda“, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 181 (1966):31-37; H. B. Huffmon i S. B. Parker, „A Further Note on the Treaty Background of Hebrew Yāda“, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 184 (1966):36-38; Hillers, *op. cit.*, str. 120-125.

196 Maass, *op. cit.*, cols. 570-575.

197 Vidi Izl 31,14; Isa. 56,2.6; Eze. 20,13.16.21.24; provjeri 22,8; 23,38; Neh. 13,17.18.

198 Vidi Ps 55,21; Mal 2,10; provjeri E. Kutsch, „*b'rith* Verpflichtung“, *THAT*, 1:345.

199 Zimmerli, *Ezechiel*, dio 1, str. 447; Helfmeyer, *op. cit.*, str. 183.

200 Eichrodt, „Der Sabbat bei Hesekiel“, str. 65.

201 Unger, *op. cit.*, str. 58.

202 E. Kutsch, „Sehen und Bestimmen: Die Etymologie von *b'rith*“, *Archäologie und Altes Testament: Festschrift für Kurt Gallig* (Tübingen, 1970), str. 170; *idem*, *Verheissung und Gesetz* (Berlin, 1973), str. 76.

203 Wolff, „Day of Rest“, str. 505.

204 Jenni, *op. cit.*, str. 27.

s Bogom i time tjelesnu, umnu i duhovnu regeneraciju i obnovu. Kao takva je razumljiv simbol eshatološke stvarnosti u budućnosti.²⁰⁵ Ona je zavjetni znak u sadašnjosti i konačne budućnosti²⁰⁶ s njenim obećanim otkupljenjem. Drugo, subota je znak „vječnog Saveza“ između stvaranja (Post 2,2.3; Izl 20,11; 31,17) i otkupljenja (Pnz 5,15; Iz 56,1-4) jer ukazuje na slavni završetak.²⁰⁷ U tom smislu subotnji komemorativni osvrt na Stvoritelja i stvaranje pokazuje se kao moćan zalag božanske obveze²⁰⁸ koja navodi čovjeka da očekuje potpuno izbavljenje i apsolutnu slobodu, a koje očekuje čitavo grijehom izmučeno stvaranje.

Izuzetne otkupljujuće kvalitete ugrađene u subotu znak su jamstva na osnovi kojeg se nada u konačno izbavljenje s njegovim novim nebo i novom zemljom čvrsto oslanja. Tako nas subota usmjerava u prošlost iz koje ovaj dan dobiva svoje najdublje značenje za sadašnjost i stalno iznova ukazuje na najslavniju budućnost potpune slobode i vječne radosti. Konačno dolazi kraj prekidu neometane komunikacije između Boga i Njegovog naroda. Subota je obećanje i jamac onoga što će se dogoditi. Subota je zavjetni znak kojim Bog jamči da je sadašnje doživljavanje slobode, oslobođenja, radosti i zajedništva u tjednoj suboti samo predukus konačne stvarnosti u slavnoj budućnosti.

205 Wolff, "Day of Rest", str. 505: "Subota postaje eshatološki događaj usred čovjekovog privremenog postojanja."

206 K. Barth, *Church Dogmatics* (Edinburgh, 1958), III/1, 98; *idem*, III/4, 51-59; J. Brown, "Karl Barth's Doctrine of the Sabbath", *Scottish Journal of Theology* 19 (1966):409-425.

207 Unger, *op. cit.*, str. 59.

208 Kutsch, *Verheissung und Gesetz*, str. 76.

SUMMARY

The Sabbath in the Pentateuch

No other part of the Bible has the breadth, depth, and height of ideas, themes, and motifs pertaining to the Sabbath as does the Pentateuch. It remains the major source for information on the origin, institution, purpose, and meaning of the seventh-day Sabbath. The Sabbath is grounded in Creation and linked with redemption. It is an agent of rest from work and confronts man's religious and social relationship. It is a perpetual sign and everlasting covenant. It relates to the meaning of time. Its nature is universal and it serves all mankind. It is concerned with worship as well as with joy and satisfaction. The themes of Creation, Sabbath, redemption, and sanctification are inseparably linked together, and with the Sabbath's covenant aspect they reach into the eschatological future.

It will be the purpose of this article first to survey the quest for Sabbath origins and then to investigate the Creation Sabbath and the Sabbath before Sinai, at Sinai, and after Sinai. Finally, the topics of the Sabbath as sign and covenant will conclude this study of the Sabbath in the Pentateuch.

Key words: *Sabbath; Pentateuch; Sinai; Creation; Covenant*

Izvornik: Gerhard F. Hasel. "The Sabbath in the Pentateuch." U *The Sabbath in Scripture and History*. Urednik, Kenneth A. Strand, Washington, D.C.: Review and Herald, 1982. Str. 21 – 43.

Prijevod: *Hinko Pleško*